Édes Anyanyelvünk

XXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM 2003. JÚNIUS ÁRA: 100 FORINT

Nyelvünk és mi magunk az Európai Unióban

Évekig bosszankodtunk azon a történelmietlen közhelyen, hogy *megyünk Európába,* hiszen Szent István királyunk döntése óta a magyar történelem számtalan bizonyítéka alapján ott vagyunk Kelet-Közép-Európában (nem pedig Közép-Kelet-Európában). Manapság is sok az értelmetlen és értelmezhetetlen vélekedés; mit is adunk, mit is kapunk ezen összekapcsolódás folyamatában.

Nem általánosságban akarok erről szólni, nem is a sokféle részletről, hiszen ez megoldhatatlan volna, meg nem is illenék e mai alkalomhoz, a Kazinczy-verseny regionális döntőjéhez. Arról szeretnék szólni a csatlakozással összefüggésben, mivel szolgáljuk **mi** a nyugat-európai kultúrát, milyen hozománnyal járulunk hozzá a nyugati világ értékeihez, aztán mit kapunk a Nyugattól, arra is figyelve, fenyegeti-e és miféle veszély nyelvünket és kultúránkat.

Mondják, mondjuk mi magunk is, hogy a kis népek közé tartozunk, létszámunk, gazdasági és katonai erőnk tekintetében. Igaz. De nem így vagyunk nyelvünkkel! Nem így vagyunk kultúránkkal! A magyar nyelv – a maga 14–15 millió hordozójával – a 46. a világ mintegy 3500–4000 nyelve közt. A miénk az egyik legrégibb Európában: egyidős a göröggel, régibb a latinnál, nem is szólva a latinból kisarjadt franciáról, olaszról, spanyolról. A maga toldalékoló, ragozó típusával sajátos, értékes színt képvisel. Olyan csodálatos tömör szerkezeteket képes alkotni, mint a Halotti beszéd *hallá holtát Teremtőjétől* (azaz hallotta Istentől, hogy meg kell halnia), a *valék siralom-tudatlan* a Mária-siralomban (azaz nem ismertem eddig a siralmat, a nyomorúságot), vagy Vörösmarty *lény nem lakta éj*-e a Csongor és Tündében, az Éj monológjában, továbbá a köznyelvi *megérkezésemkor, nevethetnékje van*.

A tömörítő jelleg nyilvánul meg a jelentéssűrítő összetételekben, például *völgyhíd* (ehelyett: völgyön átívelő híd), *emlékkönyv* (emléksorok beírására szolgáló könyv vagy emlékezésül, ünneplésül készített könyv), *tudományegyetem* (sokféle tudományt művelő, oktató egyetem), *esőház* (eső ellen védelmet nyújtó faház, gerendaház).

Nyelvünk befogadó nyelv, miként országunk, népünk is mindig nyitott volt az ide igyekvő, ide hívott idegenek számára. Gondoljunk csak a nagyszámú jövevényszóra (magyarrá vált idegen eredetű szóra), mint *búza, árpa, eke, alma, betű;* vagy *udvar, asztal, megye, pap, apáca; torony, polgár, pék; iskola, templom* stb. De befogadtunk szólásokat is, mint *felszedi a sátorfáját, kosarat ad, zsákbamacskát árul;* sőt elfogadtunk – ha nem is nagy számban – idegen nyelvi szerkezeti elemeket is, például a *vérszegény, fényérzékeny* típusú jelöletlen határozós összetételi módot vagy a jelzői értékű hátravetett határozót: *Levél a hitveshez* (Radnóti Miklós verse), *gomba tojással*. Ez utóbbiak is terjedelmesebb szerkezetekkel egyenértékűek: *a hitveshez írt levél; tojással együtt készített gomba.*

Nyelvünk visszatükrözi és őrzi a múltat, nemzeti hagyományainkat. Micsoda mélysége van a „Most tél van és csend és hó és halál” sornak Vörösmarty Előszó című költeményében vagy e versszaknak Arany balladájában: „Ötszáz, bizony, dalolva ment / Lángsírba velszi bárd: / De egy se birta mondani / Hogy: éljen Eduárd.” Aranynak e megrendítő kiállása a szabadságharc mellett híven tükrözi a magyar nép szabadságszeretetét, de alátámasztja azt is, hogy a fél világ így ismeri és becsüli népünket, mely hősiesen helytállt a Bocskai- és a Rákóczi-szabadságharcban, s harcolt a szabadságért még akkor is, mikor Európa már elcsendesedett, – ahogy Petőfi megfogalmazta.

Népünk életét, sorsát, gondolkodását tükrözi számos szólásunk: *egy füst alatt, sok van a rovásodon, hátrakötöm a sarkad.*

Mennyi művészi erő és szépség szólal meg verseinkben! Ha lehet is mondani költészetünkről, hogy mindig is összekapcsolódott a nemzet, a társadalom nagy kérdéseivel, nem lehet tagadni, hogy ezt az összekapcsolódást mindig magas hőfokon, a költészet értékeinek gyarapításával tette. Már az 1300 körüli Mária-siralomban megcsodálhatjuk a

(folytatás a 8. oldalon)

Az általános iskolások Szép magyar beszéd versenyének kisújszállási regionális döntőjén 2003. április 4-én elmondott beszéd szerkesztett változata. **A szerk.**

A TARTALOMBÓL:

Balázs Géza: Globalizmus – lokalizmus

✦

Grétsy László: Beszélgetés egy EU-nyelvművelővel

✦

Timár György: Egy író dörmögéseiből

✦

Gréczi-Zsoldos Enikő: Pápista varjú, kálomista varjú

✦

Berényi Zsuzsanna Ágnes: Mi a titka Kertész Imre Sorstalanság című regényének?

✦

Brauch Magda: Nyelvi illem az erdélyi magyarok között

✦

Kalcsó Gyula: Lehet-e magyarul *szkennelni?*

✦

Balázs Ildikó: *Csíkba* megyek vagy *Csíkbe?*

✦

És: nyelvi mozaik, felhívás, új szavak, nyelvi játékok

FELHÍVÁS

Az Anyanyelvápolók Szövetsége és a balatonalmádi Magyar-Angol Tannyelvű Gimnázium

„ANYANYELVÜNKRŐL – ANYANYELVÜNKÉRT"

címmel ismét vers- és prózamondó versenyt rendez

Lőrincze Lajos emlékére

2003. október 10-én a balatonalmádi Magyar-Angol Tannyelvű Gimnáziumban

a veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár támogatásával.

Két szabadon választott anyanyelvi témájú verssel vagy prózával nevezhetnek a versenyzők. A diákok jelentkezését – név, születési dátum, az iskola neve, levelezési cím, a választott művek és az esetleges étkezési és szállásigény feltüntetésével – **2003. október 4-ig** várják a Magyar-Angol Tannyelvű Gimnáziumban. Cím: 8220 Balatonalmádi, Rákóczi u. 39. Pf.: 125. Tel.: 88/594-350

A rendezőség

TARTALOM

Bencédy József: Nyelvünk és mi magunk az Európai Unióban 1
Felhívás. 2
Balázs Géza: Globalizmus – lokalizmus 3
Dede Éva: SMS-írás pediktív írásmóddal II. 4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik 5
Grétsy László: Beszélgetés egy EU-nyelvművelővel 6
Timár György: Egy író dörmögéseiből 7
Büky László: *Almák* és *bírák*. 9
Gréczi-Zsoldos Enikő: Pápista varjú, kálomista varjú 9
Berényi Zsuzsanna Ágnes: Mi a titka Kertész Imre Sorstalanság című regényének? 10
Brauch Magda: Nyelvi illem az erdélyi magyarok között. 11
Kalcsó Gyula: Lehet-e magyarul *szkennelni?*. 12
Bán Ervin: Viszlát – viszontlátásra! 12
Török András István: Az *is*-től a *sincs*-ig 13
Hajdu Ferenc: Hogy úgy mondjam 13
Dóra Zoltán: Mondhatta volna szebben is. 13
Gecsey Dezsőné: Egy kis séta – a cégtáblák előtt 14
Holczer József: *Bebútoroz, összebútoroz* 14
Balázs Ildikó: *Csíkba* megyek vagy *Csíkbe?* 14
Buvári Márta: Felbillenő és értelmetlen mondatok 14
Dr. Rubóczky István: Gárdonyi Géza emlékháza és emlékmúzeuma . . 15
Pásztor Emil: *Pap tanár* és *katonaköltő* 15
Dr. Del Medico Imre: Tisztelt Szerkesztőség! 16
Vezényi Pál: Fantomnevek és egyéb furcsaságok 16
Új szavak, kifejezések (25.) 17
Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok 17
Hírek 17
Pontozó. 18
Keresztrejtvény 19
Fazekas Beáta: „Téli másár" 19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek 20

ÉDES ANYANYELVÜNK
Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza, Kemény Gábor,
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 352–8981

Postacím:
Honlap: www.civilporta.hu/anyanyelv
Villámposta:
anyszov@mail.datanet.hu

Terjeszti:
a Magyar Posta Rt. ÜLK,
a Magyar Lapterjesztő Rt.,
a Könyvtárellátó Kht. és más terjesztők.

Előfizethető
bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Magyar Posta Rt. ÜLK ügyfélszolgálatánál, Bp. VIII., Orczy tér 1. (ir.-szám: 1849), postacím: Magyar Posta ÜLK, 1900 Budapest.
Ára:100 Ft.
A terjesztéssel kapcsolatos reklamációk:
Hírlap Vevőszolgálat;
ingyenes zöldszám: 06 80 444-444
Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat kérhető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.
Telefon: 355-5590

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:
Balázs Géza, Bencédy József,
Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke),
Fábián Pál, Grétsy László,
Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását az **EGIS Gyógyszergyár Rt.**, az **Oktatási Minisztérium**,

a **Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma**, valamint

a **Nemzeti Kulturális Alapprogram** segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 301-4927, 311-5659/156
Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

Globalizmus – lokalizmus

Nyelvek: közvetítő nyelvek, anyanyelvek

Az angol, különösen az amerikai angol a mögötte álló politikai-gazdasági szerepnek a következtében terjed. Az angolt még mindig nem a legtöbben beszélik a világon – de tény, hogy a legtöbb helyen és területen (közlekedés, kereskedelem, tudomány) leginkább ezzel a nyelvvel lehet elboldogulni. Persze többnyire nem ékes, választékos angol nyelvről van szó, hanem egy egyszerűsített, a hétköznapi ügyek megbeszélésére használt köznyelvről, amelyet „rudimentális" (csökevényes, leegyszerűsített) angolnak, illetve pidzsinizált angolnak (pidgin-English: idegen elemekkel kevert, angol alapú érintkezési nyelv) neveznek. Ez egyébként rendben is van. (A magyar nyelvnek is létezik mind rudimentális, mind pedig pidzsinizált változata. Például rudimentális magyart beszélnek többnyire a magyarul tanulók, pidzsinizált magyarral találkozhatunk a kínai piacokon, a magyarok által előszeretettel látogatott török bazárokban, görög tengerparti üdülőhelyeken.)

Akkor tehát a verseny eldőlt: az angol lesz Európa közvetítő nyelve – s később talán hivatalos nyelve?

A verseny nem dőlt el, s nem is lenne szerencsés, ha az angol nyelv egyeduralmával dőlne el. Ezt egyébként nem valamiféle anglo- vagy amerikofóbia mondatja velem – semmi bajom nincsen az angol nyelv terjeszkedésével, én is örülök, hogy van egy olyan gyakorlati nyelv, amelyen nagyobb eséllyel érhető el a megértés vagy a megértetés. Sokkal inkább történeti, pszichológiai és szociológiai érvek, okok miatt vallom: mindig több nyelvet kell helyzetbe hozni vagy helyzetben tartani a nemzetközi kommunikáció terén. Ez ma még részben így is van: Európában a szűkebb vagy tágabb nemzetközi kommunikációban van szerepe a francia, a német, a spanyol, sőt az orosz nyelvnek is, ha pedig kilépünk Európából, akkor ne feledkezzünk meg a kínai, a hindi, az arab, a portugál stb. nyelvről se! Ezek a nyelvek helyben, illetve nagyobb területen közvetítő nyelvek. És még jóval több nyelvet is említhetnék. Tehát nem szabad megfeledkeznünk a többi közvetítő nyelvről sem.

Deme László szerint: a nemzetközi kommunikációban csak egyenlőtlenségek vannak. Valóban így van. Ezt az egyenlőtlenséget oly módon oldhatjuk fel, ha több nyelvet fogadunk el közvetítő nyelvnek, s ha mindenkinek kell más nyelvet tanulnia, más nyelveken beszélnie. Az emberek többsége – érthetően – anyanyelvén képes a legválasztékosabban kifejezni magát. A nemzetközi kommunikációban az lenne a demokratikus, ha mindenki egy számára tanult, idegen nyelven beszélne. Tehát a magyar az angollal, mondjuk, németül, a francia a szlovákkal, mondjuk, angolul. Ezt szorgalmazni és támogatni kell. És természetesen fölértékelődik a fordítók és más nyelvi technológusok szerepe is.

A nemzetközi, az államközi kommunikációban üdvös lenne bizonyos alkalmakkor, bizonyos szinteken néhány (több) nyelvet kitüntetni – de mindig ügyelve arra, hogy senki se legyen nyelvi erőfölényben. Tárgyalási nyelve tehát lehetőleg senkinek se legyen az anyanyelve!

Mindenképpen gondolkodni kell a mesterséges, de élővé vált közvetítő nyelv, az eszperantó szerepéről is. Az eszperantó sokakból vált ki indulatot, ám ne feledjük: különösebb állami támogatás nélkül az eszperantónak van a legjobb nyelvpolitikája. Nyelvi kultúrája fejlődőben, erős közösségei vannak, amelyek hirdetik egy jobb, tökéletesebb, egyenrangú nemzetközi kommunikáció szükségességét.

Az egyes országokban azonban értelemszerűen különös gonddal kell foglalkozni az anyanyelvvel, az anyanyelvekkel. Itt fontos lehet a többes szám: mert a többnyelvű országokban rendszerint egy nyelvvel törődnek különös gonddal – mások hátrányára. Tehát az országkommunikációban már helyi nyelvstratégiákra van szükség: az államnyelv, az államnyelvek, a helyi nyelvek gondozásával kapcsolatban.

De egyáltalán miért van szükség a többnyelvűségre, ha ennyi kommunikációs gondot okoz a több nyelv léte? Antropológiai okok miatt. Nevezetesen történeti, pszichikai, szociológiai tényezők miatt. Az ember legfőbb jellemzője (legalábbis eddig az volt), hogy helyi viszonyok között tud igazán nevelődni, kiteljesedni, megismerni az őt körülvevő világ jellemzőit. A helyi viszonyokba beletartozik a helyi kultúra, folklór és nyelv. Ravasz László azt írja egy helyen, hogy „nem nyelvünk olyan, mint mi, hanem mi vagyunk olyanok, mint a nyelvünk". Az anyanyelv tehát gondolkodásmeghatározó, gondolkodásformáló. A nyelvi relativizmus (determinizmus) szellemében úgy véljük, hogy ahány anyanyelv, annyi világlátás. Ettől szép, ettől gazdag az emberiség.

Hogy ismét egy természeti hasonlattal éljek: minek annyiféle állat? Mert szépek, mert kedvesek? Annyi gond is van velük: gondoljunk csak a marhára, a kergemarhára vagy a száj- és körömfájásosra, a csirkére, mármint a dioxinosra (igaz, ezeket a bajokat mind az ember okozta!) – nos, egy racionális döntéssel nyilván el lehetne érni, hogy csak egyetlen „hasznos" állatfaj maradjon a Földön. A marhahús barátai ne féljenek. Ma már minden előállítható mesterségesen... Ugye, borzalmas gondolat? Remélhetőleg senkiben sem vetődik fel komolyan. Így kell gondolkodnunk a nyelvek és kultúrák sokféleségéről is. Ha a nyelveket, kultúrákat, csakúgy, mint a természetet, a természeti sokféleséget (a biodiverzitást) veszély fenyegeti, mindent el kell követni, hogy a sokféleség fennmaradjon. A földi élet egy titokzatos egyensúlyi mechanizmus hatására jött létre és maradt fenn – eddig. A kulturális sokféleséget is egy ilyen titokzatos egyensúlyi mechanizmus alakította ki és tartja fenn. Eddig.

Még egy fontos „társas" érv a többnyelvűség mellett. Anyanyelvét, saját kultúráját is az ismeri meg igazán, aki képes „kívülről" is látni. Ehhez a kívülről látáshoz szükséges más nyelv, nyelvek megismerése. A más nyelvek tanulása egyúttal más kultúrák megismerését is jelenti, ez pedig növeli az empátiát, a toleranciát. Az egynyelvű ember képes azt hinni, hogy ő, nyelve és kultúrája az egyetlen, a legjobb a világon.

De térjünk vissza a nyelvekkel kapcsolatos teendőkre! Így szól a nyelvészeti megalapozottságú és az Európai Unióban politikailag is elfogadott, kinyilvánított tétel: meg kell őrizni a nyelvi sokféleséget. A nagy kultúráknak ez biztosan sikerül, a kisebb kultúrákat, a kisebb nyelveket pedig segíteni kell ebben. A közvetítő nyelvek kialakulása részben spontán módon folyik, azt nem kell külön nagyszabású programokkal támogatni. (Persze, támogatják.) De a helyi kultúrákat, a helyi nyelveket védeni, tudatosan fejleszteni, fenntartani kell. Senki nem gondolhatja komolyan, hogy valóban sokáig fennmaradhat egy teljesen félrebillent glóbusz, hogy a tartós gazdasági, kulturális és környezeti egyenlőtlenségek nem fogják előbb-utóbb az egész Földet fölborítani. Ezért mondom egy ideje nagyon határozottan, hogy nyelvstratégiára van szükség – hogy a politikának, a politikáknak kulturális stratégiával is rendelkezniük kell, ráadásul nem három-négy-ötéves ciklusokra, hanem évtizedekre előre, unokáink iránti elkötelezettséggel, s hogy a környezetvédelem és a kultúra védelme édestestvérek. Végső soron ugyanazt akarják.

Balázs Géza

SMS-ÍRÁS PREDIKTÍV ÍRÁSMÓDDAL II.:
milyen szólistát használhatunk fel?

Az SMS-írás rendkívül népszerű kommunikációs tevékenység: „egy átlagos munkanapon 1,3–1,4 millió SMS-t küldenek el az ügyfelek a Westel hálózatán" (http://www.net.hu/telecomputer/5_22/09_1k.html). Előző cikkemben (SMS-írás prediktív írásmóddal, avagy Hány gombnyomás kell egy SMS-hez? ÉA. 2003/2.) bemutattam, milyen előnyei és hátrányai vannak a hagyományos és a prediktív írásmódnak. A prediktív írásmód használatával lerövidülhet az írásra – pontosabban a gombok nyomogatására – fordított idő; sőt a készülékek is kevésbé kopnak.

Például az *iskola* szót a harmadik gombnyomásra megkapom:

	Melyik gomb?	A kijelzőn megjelenő szóalak
1.	GHI	G
2.	PQRS	IS
3.	JKL	ISK(OLA)

A hagyományos, betű szerinti beíráshoz 16 gombnyomásra van szükség. Jóval egyszerűbbé válik tehát a szövegek írása, ha...

Sokszor ez a *ha* azt jelenti, hogy az állítás nem teljesen igaz. Valójában csak akkor könnyíti meg a prediktív írásmód az SMS-ezést, ha pontosan arra a szóalakra van szükségünk, amely a készülék tartozékaként beírt szókészletben megtalálható, s így nagyon kevés gombnyomással érjük el a kívánt szót. Amikor viszont módosítanom kell a szóalakot – pl. a végződést kitörlöm és másikat írok be helyette –, már korántsem akkora az előny.

E cikkben azt vizsgálom meg, milyen az a szókészlet, amellyel a tervezők, fejlesztők segíteni próbálják az SMS-írást. Feltételezem, hogy elképzelték, milyen témájú SMS-eket írhatnak az emberek, s ehhez válogatták a szavakat. Nem lehetett könnyű dolguk, hiszen ahány felhasználó, telefontulajdonos, annyiféle szókészletre lenne szükség. A szólista tartalmi elemzéséből egy tipikus mai ember – már ha van ilyen – képe bontakozik ki. A szavaknak csak a szótári alakját adom meg a példákban.

A hétköznapi nyelv alapvető szavai természetesen megtalálhatók a listában, megtartva a telefonban olvasható ékezet nélküli formát: *eszik*, *iszik*, *jon* (jön), *megy*; *var* (vár), *beagyaz; tarsalgas*, *tartositas*, *tartasdij*, *tapintat*, *taj* (táj), *akaratero; gyogyitok*, *gyogyszertar*, *gyomor*, *gyomorrontas*, *hasfajas*, *hasmenes*, *hohullam* (hőhullám); *gyoztes* (győztes), *izom*, *harcedzett*, *harcias*, *harmadeves*, *targyilagos*, *akaratos*, *talpnyalo; becstelenseg; anyanyelv; jegygyuru*, *kapukulcs*, *habarcskevero; bebietel*, *bejgli*. Írhatunk tehát sokféle témáról, az egészségről, ételekről, tulajdonságokról. A hónapok neve rövidítve is szerepel, de a szövegek írásához nélkülözhetetlen névmások, kötőszavak, rövidítések is elérhetők: *aki*, *akarcsak*, *akarhany*; *amely*; *annak*, *annyiban; hacsak*, *hogy; ker.*, *cm*, *kezb.*, *vki* (!).

A tipikus ember írhat familiáris, ill. szleng szavakkal: *baci*, *csaj*, *bebi*, *srac*, *kacat*, *slicc*, *suli*, *szabi*, *jogsi*, *kukucs*, *kutyafajat*, *cucc*, *nono*.

A szókincs egy része az üzleti, hivatali életből való, hiszen így az üzletemberek diszkréten továbbíthatnak egy-egy gazdasági kérdést, kérést, feladatot (most nem térek ki arra, hogy sokszor milyen előnyös SMS-t küldeni telefonálás helyett). Sok adózással kapcsolatos szó is van a listában: *afa*, *adobevallas*, *adohatralek*, *tarsadalombiztositas*, *beadvany*; *adasvetel*, *adatbank*, *adatlap*, *adatszolgaltatas*, *becsuletsertes*, *ajanlat*, *-level*, *letfenntartas*, *tobbletkiadas*, *tonkreteszek*. Tipikus emberünk részt vesz az idegenforgalomban, utazik: *varso*, *gyor* (Győr), *tihany*; *siofok*, *angliai*, *usa*, *tarsasutazas*, *varotermek*, *varosnezes*, *varosliget*, *jaratszam*, *kamping* [így!], *kezipoggyasz*.

Számítógépes, híradástechnikai szakszavakat is küldhet üzeneteiben: *hardver*, *adapter*, *adasszunet*, *adatbazis*, *antivirus*, *keresoprogram*, *letoltes*.

Egyéb témákról is üzenhet: *haromnyomasu*, *akkutolto*, *amen*, *antiszemitizmus*, *bojkott*, *keresztut*, *kapitalizmus*, *karacsonyfadisz*, *karomkodom*, *kabitoszer*, *jezus-maria*, *tomegmeszarlas*, *tajszolas*, *tizparancsolat*, *uristen*, *beigazolodom*, *adidas*, *beketalalkozo*. Emberünk a telefonján intézkedhet a vacsoráról is, mintha egy étlap elejét olvasnánk: *babfozelek*, *babfozeleket*, *babgulyas*, *bableves*, *bogracsgulyas*. De *kenyeret* már nem rendelhet hozzá, mert az hiányzik a szókészletből. (Persze, hagyományos írással még bepötyögtetheti!)

Majdnem minden szófaji csoportból találunk szavakat, főnév, melléknév, ige alkotja a szólista legnagyobb részét. Néhány számnév mellett elég sok a névmás, míg az igenevek közül hiányzik a főnévi és a határozói, a melléknéviek viszont szinte minden ige után ott állnak, igaz, ezek gyakran főnévként is beépülnek mondatainkba.

Ezzel át is térhetünk a szólista alaktani jellemzésére. Az igék legtöbbször kijelentő mód jelen idő egyes szám első személyben, alanyi ragozásban vannak, elvétve a tárgyas (határozott) ragozás is előfordul: *abbahagyok*, *abbahagyom*, *abbahagytam*, *abbamaradok; eszek* [!], *eszem*, de *iszom*. Az igeragozásban némely ige egyes szám múlt időben is használható, valóban könnyít így az SMS-íráson a rendszer. Csakhogy a magyar nyelvben a szótári alak a kijelentő mód egyes szám harmadik személy, ezért jobb lett volna, ha ezt adják meg a listában. Ugyanis ha üzenetünkben toldalékolni kell az igéket, az egyes szám első személyű ragot ki kell törölnünk, hogy beírhassuk helyére a megfelelőt. Ráadásul után is hangzik néhánynál ez a szóalak, pl. *kiaramlok*. A legtöbb főnevet tárgyraggal és többes számban is megtaláljuk, néha *-i* képzővel: *balaton*, *balatoni*, *balatonit*, **balatonok*, *balatont*. Könnyebb, gyorsabb a szövegbevitel, mert ugyanabból a szótőből képzett szóalakok is vannak: *bagyadt*, *bagyadtsag*, *bagyaszto*. A melléknevek pedig középfokban: *bajos*, *bajosabb*. Bemutatok egy szócsaládot a listából: *udvozlet*, *udvozletet*, *udvozlolap*, *udvozlolapok*, *udvozlolapot*, *udvozoltok*.

SMS-írás közben gyakran használom ki a szólista előnyeit – azzal együtt, hogy elfogadom az ékezet nélküli szavakat. Az eddig ismertetett példák arról győzhetnek meg, hogy érdemes a telefonunkat erre az írásmódra átállítani. De a szólista böngészése közben a következő kérdések merülnek fel:

- Minek az alapján állították össze a szókészletet?
- Mechanikusan, számítógéppel végezték-e el a toldalékolást? Vagy nem magyar anyanyelvű ember?
- Minek az alapján válogattak, hogy melyik szót adják meg toldalékosan, melyiket csak szótári alakban?

E kérdéseket az alábbi példák igazolják:

1. Egyes szavakhoz nem illik a többes szám: **badacsonyok*, de a korábban említett **balatonok* is.

2. Az előhangzók nem illenek a szavakhoz: *lenyegesot*, *gyogyszertarok*, *harmadevesot*, *akarmilyenot*, *kadok* (kádak), *ugyanilyenat*. (Még akkor sem, ha a leírt *o* igazából *ö*-nek felelne meg!)

3. Nem létező szavakat is találtam: **kenyegy*; **harkat*, **benyizek*, **bejuzek*, **sikertanyer*, **juttaszek*, **varaszem*, **tajekoztaszem*, **beaztaszek*. Az utóbbi négy példa alapján egy nem létező ragozás tűnik fel: **-szem*, **-szek* igei rag.

4. Hibás igeragozás: *próbálkok*, *tapsolkok*, *targyalkok*, *abrazolkok*. Sok *l*-re végződő igénél van így; de másfélék is: **harsogt*, **tortenottam*.

5. Egyéb hibás szóalakok: *bennunknak*, *bennunkett*, *bennednek*, *bennedt*, *becsiekek* (bécsiek), *vetelek* (veletek?).

6. Több igének megadták a többes szám második személyű alakját: *udultok* (üdültök).

Véletlenszerűnek érzem a szókészletet, de a toldalékolásbeli furcsaságok rendszerszerűséget mutatnak. A szabályosság miatt feltételezem, hogy a hibás alakok oka az a program, amely a megadott végződéseket a szófajokhoz illesztette. Az így keletkezett szóalakok annyira idegennek tűnnek, hogy emiatt nem magyar anyanyelvű fejlesztők munkájára gyanakszom.

Mit sugalmaz az egyes szám első személyű alak megléte kommunikációs szempontból? Mindenekelőtt azt, hogy legegyszerűbben, a legkevesebb gombnyomással csak magamról írok, küldök üzeneteket, az egyén hangsúlyosabbá válik a kommunikáció során. Én-üzeneteink saját személyünk nagyobb fontosságát jelezhetik, pedig a másik személy (a címzett) legalább annyira lényeges. Sok SMS szól inkább a másik személyről, ill. a közös tevékenységről (pl. *gyere*, *találkozzunk*, *várj*).

Hogyan lehetne olyan szóanyagot összeállítani, amelyre sokaknak szüksége lehet? Hiszen a fenti listából – remélem – nagyon ritkán írják be a felhasználók a *tomegverekedes* szót, még akkor is, ha éppen tudósító az illető. Sok már megírt, elküldött SMS kellene ahhoz, hogy a leggyakrabban használt szavak, szóalakok kerüljenek a listába.

Igaz, a nyelvi anyag – az SMS-szövegek – gyűjtése etikai problémákat is felvet. Mivel csak tervszerű gyűjtéssel szerezhetünk adatokat, az adatközlőnek tudnia kell, hogy nyelvi produkciója a tudományt is szolgálja. A magánjellegű közlések tehát bizonyos fokig kiesnek a kutatásból, bár kérdés, hogy az emberek utólagos beleegyezése elegendő-e. A gyűjtés a nyilvánosság elé kerülő szövegekből elfogadhatóbb: ma már számtalan helyen, például tévéműsorban megjelennek a hétköznapi SMS-ek, ekkor a produkció azonos értékű az újságokban megjelenő szövegekkel, szabadon gyűjthetők. Ezekkel szemben az lehet a kifogás, hogy általában egy témáról szólnak, a szókincs itt nem mutatja azt a változatosságot, amely a hétköznapi életet jellemzi.

Befejezésül egy mondat a szójegyzékben szereplő szavakkal, vagyis a minimális gombnyomással: *Sok szeretett*el *udvoz*lom *az edes anyanyelv*unk *minden kedves olvaso*jat! Csak a toldalékokat kellett hozzáírnom a listában szereplő szóalakokhoz; de most, mikor e cikket írom, máris felvettem a *szeretettel* és az *udvozlom* – pontosabban: *üdvözlöm* – szavakat is!

Dede Éva

NYELVI MOZAIK

(Mondani lehet, írni nem? – Nem *bírom* szó nélkül hagyni – Mikor *kettő*, mikor *két?* – Révbe ért a hölgykoszorú)

Március vége felé ezt a műsorcímet pillantottam meg a rádió- és tévéújság címlapján: *Oscar-díj átadás*. Ez így nem szabályos, mert a *díj* és az *átadás* birtokviszonyban vannak egymással (az Oscar-díjnak az átadása), és ezt egybeírással kell jelölni. Csakhogy az *Oscar-díjátadás* pontatlan lenne, mert elmosná a két fő összetételi tag határát, az *Oscar-díj-átadás* pedig szokatlanul hatna, mert két kötőjelet is tartalmaz.

Lehet-e egy összetételben egynél több kötőjel is? Földrajzi nevekben természetesen igen (*Alcsi-Holt-Tisza, Új-Dél-Wales* és társaik), de úgy rémlett, hogy ezek csupán kivételek, és rajtuk kívül nem engedi meg a szabályzat, hogy egy összetételnek két kötőjele is legyen. A Magyar helyesírási szótár megfelelő helyén pedig csupán ezeket találtam: *Oscar-díj, Oscar-díjas*, amitől nem lettem okosabb.

Eszembe jutott azonban, hogy a sportnyelvben (sajnos) elég gyakori *Achilles-ín-húzódás, -sérülés* vagy *-szakadás* szavakban a Nemzeti Sport ki szokta tenni mind a két kötőjelet. Ennek mintájára az *Oscar-díj-átadás* összetételt is írhatnánk két kötőjellel. De nem sértjük-e meg ezzel a magyar helyesírás szabályait?

Egy kis nyomozással sikerült kideríteném, hogy egyáltalán nem. Az akadémiai szabályzat 139. a) pontja ugyanis csak azt mondja ki, hogy „közszói alárendelő összetételekben két kötőjel egy összetett szóban nem lehet". Minthogy azonban se az *Oscar*, se az *Achilles* nem „közszó", rájuk, pontosabban összetételeikre nem vonatkozik a tilalom.

Most már csupán arra vagyok kíváncsi, mikor kerülhet be a helyesírási szótárba az *Oscar-díj-átadás* meg az *Achilles-ín-szakadás?* Hogy senki se mondhassa, azért írta külön, mert abból nem lehet baj. Baj nem is, csak (kisebbfajta) helyesírási hiba.

A *bír* és a *tud* ige jelentésének a 'képes vmire' a közös mozzanata, ám ez a képesség a *bír* esetében inkább fizikai, a *tud* esetében inkább szellemi: *alig bírta felemelni azt a nehéz csomagot; nem tud választani két udvarlója közül*. Hangsúlyozom: „inkább", mivelhogy fordított példákat is lehetne idézni. Nyelvművelő kéziszótárunk többek között ezt a példamondatot adja a *tud* használatára: *messzebbre tudja hajítani a gerelyt, mint bárki más*. A Nyelvművelő kézikönyv I. kötetében a *nem bírom tovább nézni* mondatba K. M., azaz Kovalovszky Miklós ezt a megjegyzést szúrta be: „v. kevésbé helyesen *nem tudom tovább nézni*", pedig a látvány elviselése inkább lelki-, mint fizikai erőt kíván.

De miért is lapoztam fel ezeket a nyelvhelyességi könyveket (s persze az értelmező szótárakat is) a *bír*, illetve a *tud* szócikkénél? Azért, mert az a benyomásom, hogy a *bír* előrenyomulóban van a *tud* rovására. Jól képzett (anyanyelvileg is jól képzett) értelmiségiektől hallok mostanában ilyeneket: *ezt a magyarázatot nem bírom megérteni; ezt a szöveget nem bírom lefordítani; nem bírta felfogni, mit akarnak tőle*. (Ennek azonban regionális háttere is lehet, mert akaratlan adatközlőim nem mind fővárosiak.)

Lássunk néhány újabb adatot is: „Komódi Lászlót *alig bírták tartani* a védők" (ebben a képaláírásban elsősorban fizikai erőfeszítésről van szó, vagyis nem kifogásolhatjuk a *bír* használatát); *„Nem bírja tartani* a határértéket" (sajnos, nem jegyeztem fel, hogy ez a rádióban elhangzott mondat kire vagy mire vonatkozik, de az elvontabb jelentéstartalom miatt jobban esett volna fülemnek a *tud*); „Ezért mindenki *meg bírta verni* őt sakkban" (a példamondat egy nyelvészeti szakkönyvből való; minthogy a sakk köztudomásúan szellemi sport, szerintem találóbb lett volna a *meg tudta verni* forma).

Nem bírom (?) *megjósolni*, hogyan végződik ez a versengés a két rokon értelmű ige között, de jobb szeretném, ha mind a kettő megmaradna a maga – rugalmasan körülhatárolt – szerepkörében.

Előző számunkban Bók Szilvia említi, hogy pénzügyi körökben általánossá vált *két* helyett *kettő*-t mondani és írni: *kettőszáz, kettőezer* stb. Tegyük azonban hozzá, hogy nem csupán pénzügyesek hajlamosak ilyen „léhaságra" (a cikkíró szava, Horger Antal nyomán), hanem minden olyan beszélő, aki el akarja kerülni a *két* és a *hét* jelző összetévesztéséből eredő félreértést. Én magam is szoktam vásárláskor ilyet mondani: „Kérek *kettő* (darab) menetjegyet", azaz két jegyet, nem pedig hetet. (Ez olyasmi, mint a német *zwo* a telefonban a *zwei* helyett, nehogy *drei*-nek értsék.)

Írásban (csekken vagy nyugtán) pedig bizonyára azért kezdték a *kettőszáz* stb. formát alkalmazni, hogy a *két-* szóelemet ne lehessen *hét*-re „javítani".

Csakhogy a mai nyelvben már nemcsak olyankor jelenik meg ez a pontoskodó változat, amikor elhallástól, félreértéstől lehet tartani. „*Kettő gól* a különbség" – mondja a riporter egy labdarúgó-mérkőzés közvetítésében. Lehetne talán *hét* is alig tízpercnyi játék után? Egy irodalmi tárgyú műsorban ezt kérdezik az interjúalanytól: „Kiegészíti ez a *kettő kötet* egymást?". Még nyelvésztől is hallottam ilyen kérdést: „Ezt a *kettő adattárat* nézted-e?".

Azt, hogy ez a szerkezet írásban is terjedőben van, nemcsak nyugtákkal, számlákkal stb. tudom szemléltetni („*Kettő havi* díj"; „A számla *kettő példányban* készült"), hanem egy magyar szakos bölcsészhallgató dolgozatából vett idézetekkel is: „A vers *kettő nagyobb egységre* tagolható"; „Az első *kettő mondategész* ellentétre épül"; valaminek az oka „az első *kettő mondategészben* válik nyilvánvalóvá".

Ezek után tehetek-e mást, mint hogy nyelvi tényként, az új évezred magyarjának előlegeként tudomásul veszem: megszűnőben van a *két* alak, és jelzőként is *kettő*-t fogunk mondani, sőt írni?

Tehetek bizony! Mégpedig azt, hogy felszólítom tanítványomat, javítsa ki a megfelelő helyeken a *kettő* jelzőt *két*-re. Mivel egyelőre ezt kívánja meg a művelt nyelvhasználat normája.

Hát valahogy így avatkoznak bele az újabban sokat korholt nyelvművelők anyanyelvünk spontán fejlődésébe...

A sportnapilap még a múlt év vége felé egy hosszabb cikket közölt abból az alkalomból, hogy női vízilabdázóink megnyerték a Világkupát. Talán a nagy örömtől, talán más okból a cikk tele van nyelvi furcsaságokkal. Ezúttal csak két képzavart mutatok be, amelyek szintén kupagyőztesek a maguk műfajában.

2001-ben Európa-bajnok lett a magyar női csapat: „olimpiai bajnok férfigárdánk farvizén íródott meseszép Eb-történet". A kajak-kenu sportból való a *farvizen menni* kifejezés, amely arra utal, hogy az előttünk száguldó hajó nyomába eredve, evezősének tempóját átvéve gyorsabban tudunk haladni. Átvitt értelemben is lehet valakinek vagy valaminek a *farvizén* előbbre jutni, azaz sikereit kiaknázva (kéretlenül) hozzá csatlakozni. *Farvízre írni* azonban nem érdemes, nem is lehet. Aki vízre írja történetét, bármilyen „meseszép" is az, nem tudja megörökíteni.

A cikk vége felé még egy képzavar hökkenti meg az olvasót: „csapatként, igazi csapatként ért révbe újra az egységét állandóan demonstráló hölgykoszorú". Szép hölgyek csoportját, csapatát szokták ugyan *hölgykoszorú*-nak nevezni, ennek azonban nem kell „állandóan demonstrálnia egységét", mivelhogy éppen attól koszorú, hogy egységes, egybefüggő valami. *Révbe érni* pedig végképp nem tud, legfeljebb vízbe lehet dobni, ahogyan a balatoni vitorlázók szokták az idény kezdetén (úgy tudom, a tóba fulladtak emlékére). A győztes magyar vízilabdázónők ennél szebb „koszorút" érdemeltek volna!

Kemény Gábor

Beszélgetés egy EU-nyelvművelővel

2003. február 27-én a finn nagykövetségen Az Európai Unió és a nyelvművelés címmel nagy érdeklődéssel várt előadást tartott **Aino Piehl**, a finnországi Hazai Nyelvek Kutatóközpontjának munkatársa, aki feladatköre, besorolása szerint EU-nyelvművelő. A tanulságos előadás után arra kértem, válaszoljon lapunk számára néhány olyan kérdésemre, amelyek egyrészt EU-nyelvművelői tevékenységére vonatkoznak, másrészt azt firtatják, hogy Finnország immár nyolcéves európai uniós tagsága hogyan hat nyelvükre, nyelvhasználatukra, nyelvművelésükre. Kérdéseimet és Aino Piehl asszony válaszait az alábbiakban nyújtom át olvasóinknak.

– Ön a Hazai Nyelvek Kutatóközpontjának (Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus) EU-nyelvművelője. Kérem, mondja el olvasóinknak, mik a legfontosabb feladatai? Az EU-nyelvművelő egyedül látja el munkakörét vagy más munkatársak támogatásával?

– Az EU-nyelvművelő feladata a finn nyelvhasználat nyomon követése EU-ügyekben, tanácsadás és szakértői támogatás az EU-val kapcsolatos kérdésekben, előadások tartása és cikkek írása a munkakörével kapcsolatban, valamint az EU nyelvhasználatával kapcsolatos kutatómunka. Példaként említhetem a finn köztisztviselők körében végzett kérdőíves felmérést a különféle nyelvek EU-beli használatáról, a különféle nyelvű szövegek minőségéről. Ebből a felmérésből kiderül többek között az, hogy a tisztviselők nehéznek találják a finn nyelvű szövegeket. Most készül a finn nyelvű irányelvek és a finn törvények összehasonlítása, Ennek célja annak kiderítése, hogyan hatott az EU a finn jogi nyelvre. Fontos, hogy a jogi nyelv minden állampolgár számára a lehető legvilágosabb és legérthetőbb legyen, hiszen ez befolyásolja a hatóságok nyelvhasználatát. A parlament által nemrégiben elfogadott közigazgatási törvény kötelezi is a köztisztviselőket az érthető nyelvhasználatra. Jelentős feladat még a tanácsadás és konzultáció, ám fontos a köztisztviselőkkel és politikusokkal fenntartott kapcsolat is. Ennek révén emlékeztetni lehet őket a nyelvi kérdések társadalmi hatására és az érthető közigazgatási nyelv jelentőségére a demokrácia szempontjából. A kutatóközpont egyéb munkatársainak munkaköréhez nem tartozik hozzá szorosan az EU, de a névtannal foglalkozó munkatársunk, valamint öt trénerünk állami és önkormányzati alkalmazottaknak, vállalatok és szervezetek képviselőinek tart tanfolyamokat különféle szövegek szerkesztéséről, írásáról, s ezek során EU-kérdések is gyakran felmerülnek.

– Tevékenysége szigorúan szakmai keretek között folyik-e, vagy különféle utakon-módokon (rádió, televízió, nyomtatott sajtóbeli rovat, népszerű nyelvművelő folyóirat vagy kiadvány, internet stb. révén) kapcsolatba kerül-e a nagyközönséggel vagy annak bizonyos rétegeivel is? Ha igen, akkor szíveskedjék ennek megvalósulási módjairól is szólni!

– Munkaköröm célközönségébe a munkájuk során EU-ügyekkel foglalkozó személyeken kívül a nagyközönség is beletartozik. Foglalkozásuk révén ügyfeleim az EU fordítói részlegének fordítói és tolmácsai, valamint azok a szabadúszó fordítók, akik a finn EU-testületek részére fordítanak, valamint az EU-feladatokat ellátó finn köztisztviselők. Általában valamilyen nyelvi problémájukkal fordulnak hozzám, az érdeklődő vagy a nyelvművelő személyesen veszi fel velem a kapcsolatot. Így aztán a legfontosabb kommunikációs csatorna az e-mail. Ezenkívül újságcikkeket is írok. Kifejezetten a hivatalos szervek részére készül az állami közlönynek a köztisztviselői nyelvhasználattal foglalkozó rovata, amelybe felváltva írok a svéd, illetve a finn nyelvű nyelvművelő kollégával. A nagyközönség számára a Kielikello című nyelvművelő folyóiratban jelennek meg írásaim, de más újságokban, folyóiratokban is, pl. a Helsingin Sanomat (a legnagyobb finn napilap – a ford. megjegyzése) Ablak a nyelvre rovatában. Az euró és a cent rövidítéséről például évekig heves vita folyt a Helsingin Sanomatban. Újságírók is készítenek interjúkat vagy cikkeket az EU-val kapcsolatos nyelvi kérdésekről. Sajnálatos módon a televízióban ritkán látható nyelvi műsor. Az internet jelentősége a tájékoztatásban egyre nő. Honlapunkon most is található EU-nyelvművelési tájékoztatás, s ennek tartalmát rendszeresen bővítjük is. Az euró írásmódjával kapcsolatos szabályokat például sokan keresték; meggyőződésem, hogy ez hatott is a helyesírási gyakorlatra. Internetes tanácsadásra is van lehetőség EU-kérdésekben.

– Finnország idestova nyolc éve tagja az Európai Uniónak. Mint azt a finn nagykövetség kulturális titkárától, Kirsi Rantalától néhány évvel ezelőtt már megtudtuk, a finnek nem bánták meg, hogy beléptek az EU-ba, sőt nemzeti büszkeségüket növelte, hogy az európai elit tagjai közé tartoznak. De vajon az évek múltával nem fenyeget-e az, hogy minden nemzeti büszkeség, öntudat ellenére a nemzeti hagyományok lassanként elhalványulnak, s a nemzeti nyelv is – noha az EU egyik hivatalos nyelvének számít – fokról fokra visszaszorul, illetve túlságosan feltöltődik idegen elemekkel, szerkezetekkel, s nemzeti sajátosságainak mind több elemét, mind nagyobb részét elveszíti?

– Abban biztos vagyok, hogy a finn nyelvre bizonyos mértékben elkerülhetetlenül hatással van az EU, ahogy hatással volt egy hosszú történelmi korszak során a svéd, majd a kereskedelem, a technika és a szórakoztatóipar révén az angol nyelv. Mégis úgy gondolom, hogy az EU hatása leginkább a jogi és a hivatalos nyelvhasználatban mutatkozik meg. Véleményem szerint az EU nyolc év alatt nem hatott látványosan az általános nyelvhasználatra, bár új szavak csakugyan jöttek létre. Ezek nagy részének azonban a finn nyelvű megfelelője terjedt el. A legközismertebb olyan jövevényszó, amelyre nem találtunk megfelelő finn változatot, s már ezt használjuk, a *direktíva*.

– Nálunk egy-két évtized óta egyre erősödik az idegen, főleg angol, illetőleg amerikai angol nyelvi hatás, főleg a gazdasági reklámok és az üzleti feliratok, továbbá bizonyos közérdekű feliratok, hirdetések területén. Az persze nekünk is célunk, hogy állampolgáraink közül minél többen tudjanak angolul, mégis úgy véljük, hogy az idegen nyelvű feliratok mellett – nem helyett, hanem mellett! – jogunk, sőt kötelességünk megkövetelni a magyar feliratokat, elnevezéseket is. E célból ez év januárjában törvény is született. Nem általános nyelvtörvény, mert ilyet nem pártolunk, hanem csupán az említett területekre vonatkozó szabályozás. Volna-e ilyen szabályozásra szükség Finnországban is, vagy esetleg van-e ehhez hasonló törvény? Ha igen, mikre terjed ki a hatálya, mióta létezik, s van-e foganatja?

– Finnországban is általános az angol nyelv használata hirdetésekben és cégelnevezésekben. A kutatóközpont azonban a finn nyelvhasználat szempontjából ezt a jelenséget nem tartja fenyegető veszélynek. A jogszabályi rendezésről nem is alakult ki vita. A kutatóközpont ugyanakkor megpróbált társadalmi vitát kezdeményezni arról, hogy az oktatásban bizonyos intézményekben az alsó tagozattól az egyetemekig elterjedt az angol nyelv használata. Ennek az a veszélye, hogy a finn nyelvű terminológia nem fejlődik, a szakemberek nem képesek szakmai kérdéseket finnül kifejteni, és a fiatalok nem sajátítják el az anyanyelvükön létező terminológiát sem. Aggasztó az is, hogy idegen nyelven folyó tanítás esetén az anyanyelvi készségeket nem gyakorolják eleget. Kutatási eredmények azonban nem állnak rendelkezésre ezen a területen, hiszen új jelenségről van szó.

– Köztudomású, hogy bár a köznyelvi szókincs is rohamléptekkel fejlődik, a tudományok, a szaknyelvek szókincsének fejlődésével mégis képtelen lépést tartani. Finnországban foglalkoznak-e a szakemberek – akár Ön mint EU-nyelvművelő, akár mások – a szakmák, tudományágak szókincsével, annak nyelvi problémáival? Van-e esetleg olyan kiadvány, amely ezt tekinti feladatának, mint nálunk például a Magyar Orvosi Nyelv című, két évvel ezelőtt életre hívott folyóirat? Ha igen, legyen szíves legalább rövid tájékoztatást adni róla!

– Finnországban a saját terminológia fejlesztésének nagy hagyományai voltak és vannak ma is. A szakkifejezéseket általában az adott terület szakértői alkotják meg, ám sok esetben bevonják a nyelvművelőket is. Az 1881-ben alapított Duodecim Finn Orvosi Egyesület kimondottan a finn nyelvű orvosi kifejezések megalkotására jött létre. Az egyesület adta ki az Orvostudományi terminológia című kiadványt 1992-ben (4. kiadás, 2002, 876 oldal). Az egyesület

állandó bizottságában részt vesz a kutatóközpont nyelvművelője is. Az informatikai szókincs fejlesztését is állandó terminológiai munkacsoport végzi, amelyben a kutatók és a gazdasági élet képviselői mellett nyelvművelő is tevékenykedik. A műszaki területek terminológiáját a Műszaki Terminológiai Központ (Tekniikan Sanastokeskus) gyűjti és koordinálja, amely a különféle szakterületek terminológiai munkacsoportjait is irányítja. A Terminológiai Központ adja ki a Terminfo című tájékoztató kiadványt, valamint gondozza az interneten elérhető terminológiai adatbankot. Minden évben különféle szakterületeken jelennek meg szótárak és szójegyzékek. A terminológia az EU-nyelvművelésben is jelentős kérdés. Az EU-nyelvművelőhöz intézett kérdések nagy része új kifejezésekre vonatkozik: ezeknek finn megfelelőjére kíváncsiak a kérdezők.

– Érzi-e szükségét vagy látja-e valamilyen lehetőségét annak, hogy a következő években kölcsönös tapasztalatszerzés céljából, esetleg bizonyos kérdések közös megbeszélésére – akár az ugyanabba a nyelvcsaládba tartozás alapján – az eddiginél rendszeresebb, szorosabb kapcsolatot építsünk ki egymással, például akár könyvek, folyóiratok egymáshoz való rendszeres eljuttatása révén, akár az interneten keresztül? Ha igen, mi(k)re terjedhetne ki ez a kapcsolat?

– Úgy gondolom, hogy egy ilyen együttműködés nagyon hasznos lehet. Finnországban tervezték is a nyelvművelő szekció megszervezését a következő finnugor kongresszusra. A tudás és a tapasztalatok átadása minden fél számára hasznos. A kutatóközpont kiváló tapasztalatokat szerzett az észak-európai együttműködésről. 2003. augusztus 28-tól 31-ig Finnországban, Hämeenlinnában rendezik az 50. észak-európai nyelvművelő konferenciát, az évente kétszer ülésező együttműködési bizottság már húsz éve működik. Az észt nyelvi intézettel is régi kapcsolatban állunk. Tavaly született döntés az EU-országok nyelvtudományi intézetei szövetségének megalapításáról (European Federation of National Institutes of Language). Ennek célja a nyelvek helyzetét érintő kérdésekben folytatott együttműködés. Ha ez a szervezet ígéretesen tudja megkezdeni munkáját, megfelelő együttműködési fórummá válhat. A kapcsolattartás azonban az interneten keresztül minden különösebb formalitás nélkül hamarosan megkezdődhet.

– Végül szeretnénk legalább rövid tájékoztatást nyújtani olvasóink számára annak az intézménynek, a Hazai Nyelvek Kutatóközpontjának felépítéséről, amelynek Ön is kutatója. Körülbelül hányan dolgoznak ebben az intézetben; melyek (s beszélőik lélekszámát tekintve mekkorák) azok a hazai nyelvek, amelyekkel foglalkoznak; főleg pedig: milyen területekre terjed ki munkájuk?

– A Hazai Nyelvek Kutatóközpontjában mintegy száz állandó munkatárs dolgozik. Az intézet 1976-ban jött létre, amikor egyesítették a finn és a svéd nyelvi nyelvművelő irodát, valamint több jelentős szótár szerkesztőségét és levéltárakat. Jelenleg a kutatóközpont törvényileg meghatározott feladata: A) a finn, a svéd és a számi (lapp), valamint a finn nyelv egyes rokon nyelveinek, továbbá a finnországi roma nyelvnek és a jelnyelvnek a kutatása; B) e nyelvek szótárainak készítése, levéltár és könyvtár fenntartása; végül C) a nyelvművelés terén hatósági feladatok ellátása és nyelvi tanácsadás nyújtása. A kutatóközpont osztályai: kutatás, nyelvművelés, svéd nyelv, szótárkészítés, valamint a könyvtárak, levéltárak és korpuszok fenntartása. A kutatási osztály szakterülete a névtan és a szövegtan; hamarosan elkészül az új finn leíró nyelvtan. A szótári osztályon készül többek között a húszkötetes finn nyelvjárási szótár. A nyelvművelő osztály legismertebb tevékenysége a nagyközönség részére fenntartott telefonos tanácsadás, amely naponta kb. hatvan hívást jelent. A svéd nyelvi osztályon nyelvi kutatás, nyelvművelés és szótárkészítés folyik svéd nyelven. A kutatóközpontban valamennyi hazai nyelvnek saját nyelvművelő bizottsága is működik. Finnországban kb. ötmillióan finn, 296 ezren svéd anyanyelvűek, a három számi (lapp) nyelvjárást összesen háromezren beszélik, a finn jelnyelvet pedig mintegy 4-5 ezer siket használja. Nehéz megbecsülni, hogy a Finnországban élő tízezer roma közül hányan beszélik is a roma nyelvet; a becslések szerint mintegy háromezren. A hazai nyelvek közül különösen az inari számit, a kolttai számit és a roma nyelvet fenyegeti a kihalás veszélye. A kutatóközpont mindent megtesz fennmaradásukért.

Grétsy László

Egy író dörmögéseiből

Igényes lapban közölt kispróza egyik mondata: „Semmi sem akadályozhatja meg, hogy az alattam zajló kozmikus örvény magába rántsa a részecskéimet, amelyet időnként konkrét vizuális élmény is szemléltet spirituális galaxis formájában."

Hm. Részecskéimet, amelyet? Nem, nem, ez az *amelyet* az „alattam zajló kozmikus örvény"-re óhajtana vonatkozni. Csakhogy akkor egy rámutató *az* is kellene: „az az alattam zajló kozmikus örvény, amelyet" stb. Igen ám, de akkor meg kiemelő szórend is szükségeltetnék: a *magába rántsa* helyett *rántsa magába*. Tehát a szépírói mondatnak így kellene magyar nyelven hangoznia: „Semmi nem akadályozhatja meg, hogy az az alattam zajló kozmikus örvény rántsa magába részecskéimet, amelyet..." stb.

*

Napjaink hírlapírói és olvasószerkesztői szemlátomást küszködnek a helyesírással. Például nem tudják, mikor kell egy, mikor pedig két szóba írni azt, hogy *mintha* vagy *minthogy*. A hasonlító *mintha* egybeírandó (pl. „olyan, *mintha* élne"), a különbségtevő azonban külön-: „rosszabb, *mint ha* hallgatott volna". A magyarázó *minthogy* egy szóba íratik: „*Minthogy* fél órát késett, nem várták meg"; a hasonlító viszont kettőbe: „Nem tehetett mást, *mint hogy* vegye a kalapját."

Hasonló baj van a *mégsem* és a *még sincs* körül. A *mégsem* egybeírandó („*mégsem* megyek el a találkozóra"), a *még sincs* azonban külön-, tekintve, hogy a *sincs*: ige. Ugyanez áll az *úgysem* és az *úgy sincs* esetére.

*

Ha már tagadó formuláknál tartunk, megdöbbentő, hogy még az értelmiségi elit tagjaitól is gyakran hallunk ilyesmit: „nem jött létre, *annál is inkább*", „nem akarom, *annál is inkább nem*, mert..." Egyre kevesebben mondják helyesen: „annál is *kevésbé*".

*

Értelmiségi elit. Újabban mind több tagja használja rosszul a belviszonyt jelentő *-ban, -ben* helyragot. „Lépjenek sürgősen köz*ben*", „bementem a parlament*ben*" (ezzel szemben „benyújtotta a parlament*be*" – brrr! –), „nem jár iskolá*ban*". A jelek szerint az attól való félelem, hogy a *-ba, -be* helyrag eleve pórias, a *-ban, -ben* egyoldalú használatához kezd vezetni. Pedig nem mindegy, hogy valaki a parlament*be* jár-e, avagy a parlament*ben*, azaz benne, magában az épületben.

*

Megüti szemem-fülem egy különös nyelvi fordulat. Lehet, hogy csak nekem különös, s csak én kapom föl a fejem annak olvastán-hallatán, hogy „ezek" (ez az „ezek" tetszés szerint behelyettesíthető), egyszóval, hogy „ezek" gyűlölete közismert „amazok" *iránt*.

Nem amazokkal *szemben*, hanem *iránt*uk. Lehet, hogy ettől már csak én rándulok össze? Lehet, hogy már senki nem érzi körülöttem, miért baj (már a puszta gyűlöleten túl, hisz az önmagában is éppen elég baj), ha gyűlöletet valakik *iránt*, nem pedig velük *szemben* éreznek mások? Az *iránt* valahogy inkább a gyöngédséghez illenék: gyöngédséget érezhetünk valaki(k) *iránt*. Ugyanekkor nem érezhetünk gyöngédséget valakikkel *szemben*.

*

Hasonlít ez a probléma egy másikra: az „örömet okoz"-féle nyelvi fordulatra. Örömet én inkább *szereznék*, mint ahogy viszont bánatot nem *szereznék* senkinek, azt inkább *okoznám* (legalábbis nyelvi értelemben). „Meglepetést *szerzett*": ez kellemes meglepetést sejtet. „Meglepetést *okozott*": ez meg inkább kellemetlent. „Meglepetést *keltett*": ez semleges formula, a meglepetés egyaránt lehet jó vagy rossz.

*

További bizonytalanság: valami*ről* állapodnak meg a tárgyaló felek, avagy valami*ben*? Van, aki szerint csakis *benne*, mások szerint csakis *róla*, egy harmadik csoport szerint a kettő egykutya.

Szerintem valamennyi fél téved. Tudniillik mindkét változat helyes, csak éppen mást-mást jelent. „A felek megállapodtak X terület felosztás*áról*": megegyeztek a felosztás szükségességében. A felek megállapodtak X terület felosztás*ban*": megegyeztek a felosztás mikéntjében.

Az *okoz*, illetve *szerez*, valamint az *iránt*, illetve *szemben* esetéből is láthattuk: nyelvünkből, sajnos, sok árnyalat kopott ki az utóbbi évtizedekben. Örüljünk hát, ha egy-egy új árnyalattal viszont gazdagodunk. Csak legyen fülünk is helyes használatához!

Timár György

Nyelvünk és mi magunk az Európai Unióban

(folytatás az 1. oldalról)

párját ritkító négyes figura etymologicát: „Világ világa, / Virágnak virága”, 1541-ből Erdősi Sylvester János mesteri hexametereit: „Próféták által szólt rígen níked az Isten...” Szinte beleborzongunk Berzsenyinek, A közelítő tél szerzőjének e sorait olvasva: „Oh, a szárnyas idő hirtelen elrepül, / S minden míve tünő szárnya körül lebeg!”, József Attila Ódáján merengve: „Nézem a hegyek sörényét”, Radnóti Miklós sóhaját átélve: „Nem tudok én meghalni se, élni se nélküled immár”, vagy Nagy László kiáltását hallva: „S ki viszi át fogában tartva / a Szerelmet a túlsó partra!”.

Nyelvünk eleven, életerős, hadd mondjam: kreatív e mai száguldó világban. Gondoljunk csak a nagyszámú új magyar szóra *(billentyűzet, kijelző, egér, mikrosebészet, holdkomp)*, melyek révén elértük, hogy nincs olyan (akár újabb) tudomány, amelyről magyarul, magyar szavakkal ne tudnánk szólni. Nemrég értesültünk az amerikai *űrsikló* katasztrófájáról, mely a *világűrből* visszatérve, a *légkör sűrűbb rétegeibe* érve, a *hőpajzs (hővédő pajzs)* áttüzesedése miatt szétrobbant. Naponta hallunk, olvasunk a *világháló* (sőt *háló*) terjedéséről, melyről adatokat *tölthetünk le*, mely *átjátszó állomások* révén, *teleházakban* már a legkisebb településeken is gazdagíthatja az életet. E szavak és számtalan társuk az általános műveltség terjedése révén egyszerre részei a szaknyelveknek és a köznyelvnek, minthogy egyaránt érthetők mindenki számára. Szavaink tehát – mint Szemlér Ferenc, a költő írja – ablakot nyitnak a világra, és segítségükkel egyben magunkba is zárunk egy-egy világot.

Mit sejtek csak zenén, más hangokon,
bennük tapintom és lélegzelem.
Varázslatukra lett csak otthonom
az értelem-fagyasztó végtelen.

Miattuk érzem, hogy itthon vagyok
a földön... élnem s küzdenem szabad...
Magamra hát sohase hagyjatok,
világteremtő, hűséges szavak!

Mit mondhatunk összegzésül nyelvünk mai sajátosságairól? Nyelvünk tömör, zárt formákkal világos, jól áttekinthető képet ad gondolatainkról, akár mellé-, akár – nem is ritkán – alárendelő mondatokkal. Ellent tudott állni az összetett mondatszerkezetet elítélni akaró nyelvi babonának, de a körülményes előadásmódnak, bonyolult mondatok alkotásának is. Szemben a német, francia szórenddel, mely gyakran a mondat végére hagyja az állítmányt, a magyar szórendben ez előrekerül, sőt hosszabb mondatokban még az alany is.

Az örökség számbavétele, az értékek felismerése nem jelenti automatikus érvényesülésüket. Sajnos, nem! Mert vannak veszélyek, kívülről hatók is, meg belsők is. Csak néhányról szólok, itt is a nyelvre és a kultúrára összpontosítva a figyelmet.

Veszélybe kerül a csatlakozással a magyar nyelv és a hazai kultúra? – Igen, de csak a magunk hanyagsága révén válhat veszélyeztetetté. Akármilyen ellentmondásnak látszik is, meg lehet fogalmazni, hogy az egység biztosítéka éppen a sokféleség! Csakis a saját örökségünk felismerésén és megőrzésén alapulhat az a szilárd tudat, hogy otthon vagyunk az Európa-házban; ezzel építjük magunkban a másik nép, a másik kultúra és nyelv megbecsülését, értékeinek felismerését. A nagy erejű szimfóniák, kórusok sok szólamból épülnek föl, persze a hangnemnek és a ritmusnak azonosnak kell lennie. – Na és a másik oldal, az Unió többi állama hogyan gondolkodik ezekről a témákról? Van ugyan fenn, a vezetők szintjén valami vágy vagy szándék az „Európai Egyesült Államok”-ra, de a tagállamok többsége, a kis országok kivétel nélkül a maguk örökségének, kultúrájának megőrzésére törekednek. Mindenütt erősödnek a nemzeti identitást valló nézetek.

Mi tehát a feladatunk? – Ne akarjunk nyelvileg azonosulni se az Unió tagjaival általában, se vezető hatalmaival különösen! Nem kell átvenni a mindennapi használatba a nemzetközi nyelvet, kerülni kell a *hunglis*-t, és nincs szükség a nemzetközi hanyag, unott magatartásra, nem kellene követni a kérészéletű divatot. Erre figyelmeztet Dobai Péter író is: „Az írók, a filozófusok, az ideológusok, politikusok, pártvezérek, politológusok, az új köztéri szobrok szobrászai és a régi köztéri szobrok lerombolói túl gyorsan jutottak egy új szókincs, egy új nyelv birtokába, amit nevezhetünk a demokráciáról szóló demagógiának. Mondókájukat, amelynek terjesztésére a rendelkezésükre állnak a legkorszerűbb tömegkommunikációs eszközök (tévé, rádió), éppen az a tömeg nem fogja föl, amely kemény munkával és részletfizetéssel jut hozzá színes televízióhoz, videóhoz” (Nagyvilág, 1996. 1–2. sz.).

Ilyen divat az idegen szavak imádata meg a szakszavakkal való szinte művészi halandzsa. Értjük-e a minduntalan ránk törő *monetáris politikát,* a *koncessziós autópályát,* a *referendumot,* a *derogációt,* a *modifikált struktúrájú katalizátorokat,* a *kommunális szemét szelektív gyűjtését,* a *monitoringot* és az *auditálást?* Mit mondanak az átlag újságolvasónak, rádióhallgatónak ezek a mondatok: *„30–40 millió forintot tudunk visszaosztani a vállalkozók felé”; „Képviselni fogjuk a századforduló építészeti örökségének lehető legteljesebb körű érvényesítését.”*

Nézzünk magunkba, nem mondunk-e minduntalan ilyeneket: *nem igazán, per pillanat, nem tettünk konkrét lépéseket, nem rendelkezem elég ismerettel?* A szabatos, pontos szóhasználatot és fogalmazást háttérbe szorítja a csetelés meg az SMS, a helyesírás pedig – szomorúan mondhatjuk – kiment a divatból. Szinte szégyellem magam – én szégyellem magam – főiskolás diákjaim dolgozataival kapcsolatban szóvá tenni a helyesírási, központozási hibákat! Látom a szemükben: tanár úr még itt tart, ez is szempont manapság?! Nem a tartalomra kell figyelni? (De ha az sincs?!)

E példákkal már a magatartásnál vagyunk. A nyelv eldurvulása, közönségessé válása a magatartás durvaságát tükrözi. Ha tetszés szerint bárhol élhetek a *pofa, röhög, zabál* szóval, a *rohadj meg, elhúzza a belét* kifejezéssel, akkor fel is lökhetem a szembejövőt, el is küldhetem a nekem nem tetsző pofát a ...ba, ahogy hallom is, tapasztalom is. – Mondják, ez a mai élet, ezt tükrözi a film, a színház, az irodalom, a Nagy Testvér meg a Való Világ. Ha nem te könyökölsz, téged taposnak el! – Nekem nem ez a világom, és szeretném hinni, hogy a teremben ülőké sem! De akkor miért tűrjük ezt meg a többi ócskaságot?! – Jó kérdés! – szokták mondani, nincs rá felelet. Sajnos, nekem sincs.

Európától vajon mit várhatunk ebben a helyzetben? – Európa nemcsak a mai megbolydult, megzavarodott élet! Vannak itt katedrálisok, vannak a művészeteknek templomai, a zenének operaházai, élnek a humanizmus, a felvilágosodás eszméi, nem felejtették még el Thomas Mannt, Rodint, Kantot, és vannak a modern kor demokráciájának olyan értékei, mint az egyén és a másik ember szabadsága, az új eszmék iránti lelkesedés, a vélemények szabad nyilvánítása.

Ez utóbbiakat még tanulnunk kell. A nem elég művelt emberre jellemzően nem tűrjük az ellentmondást, mert csak nekünk lehet igazunk. Meg kell tanulnunk az érvelést, el kell sajátítanunk a különféle tudományokat, és el kell sajátítanunk anyanyelvünk árnyalt, szabatos használatát. Nagyon fontos a gondolkodás kicsiszolása, de a gondolkodáshoz ismeretek is kellenek, mert ha nincsenek, nincs min gondolkoznunk.

A felkészült és szabad szellemek e hazában is mindig büszkék voltak európaiságukra, az európai eszmékre, a szabad szárnyalásra. Tegyünk is érte, hogy mi is szabadon szárnyalhassunk a költővel, Kosztolányi Dezsővel:

Kiáltsatok együtt,
Európa bátor szellemei, költők,
hogy gyáva vadállat bújik el a vackán
és vaksi vakondok fúr alagútat.
Daloljatok együtt,
fények, fejedelmek, szellem-fejedelmek,
hogy lélek a várunk, légvár a mi várunk,
ezt rakjuk az égig, kemény szeretetből
és légi szavakból.
Kezdjetek előlről építeni, költők,
légvár katonái.

Bencédy József

Almák és *bírák*

Sporteseményről tájékoztató rádiós híradásban hallottam a következőket: „Sajnos a *döntőbíra* az ellenfélnek kedvezett”, „A *bíra* több ítélete megkérdőjelezhető volt”, máskor meg a napi politika története kapcsán így fordult valaki riportalanyához: „Megkérdezem az *alkotmánybírát*, mi a véleménye...”

Szótárainkban hiába lapozgatunk: a *döntőbíra* vagy az *alkotmánybíra* címszavakat nem (a *döntőbíró*-t igen), de magát a *bírá*-t sem találjuk.

A magyar nyelv értelmező szótárának (1959–1962) hét kötetében azonban a *bíró* szócikkében föllelhető, hogy ’az ítélő hatalommal felruházott személy’ jelentésű szónak kétféle többes száma lehet: *bírók ~ bírák.* (Most van helye megjegyezni, hogy az *alkotmánybíró* azért sem lehet benne az értelmező szótárban, mert e jeles munka a szocializmusnak nevezett korszakban született, amelynek nem volt szüksége az alkotmánybíróság intézményére, így a köznyelvben maga a szó is legföljebb „lappangott” sok más társával egyetemben.) S arra is rábukkanhatni a címszó fejrészében, hogy a harmadik személyű birtokos személyragos alakból is kettő van: *bírója ~ bírája*. S aki tovább kereskedik ez ügyben, azt is észreveheti, hogy a *bíró* szóból származó képzések – *bírál, bírálat, bíráló, bíráskodás, bíráskodik* – rendre a *bírá*-tőből indultak. Annak, hogy némely szavunknak a szótári töve mellett van egy tőváltozata is, amely többnyire a különféle toldalékok előtt használatos, megvannak a maga okai: a nyelvi változások. E változásokat most mellőzzük; keressünk inkább a *bíró ~ bírák* többesszám-alakításhoz hasonló szót. Ilyet sem találunk. Van azonban egy csoport névszó, amelyet a hagyományos nyelvtanok a tőtanban az *ó*-t *a*-val váltakoztató fajtaként tartanak számon. Így tesz A mai magyar nyelv rendszere című, ún. akadémiai nyelvtanban (1961–1962) Károly Sándor is. Példáiból idézek: *ajtó : ajtaja; disznó : disznaja; zászló : zászlaja;* a XIX. században még a *bimbó : bimbaja; korsó : korsaja; posztó : posztaja* és mások is idetartoztak. Petőfi Sándor is *posztajá*-t írt meg *korsajá*-t. (Emlékezzünk csak: „Pór menyecske jött. Korsó kezében. / Korsaját míg telemerítette, / Rám nézett [...]” – A Tisza.) Hosszabb ideje megfigyelhető, hogy a szótári tő mindjobban kiszorítja a nyílt véghangzós tőalakot: már az akadémiai nyelvtan írásakor is gyakoribb volt a *disznója, zászlója* alakulat. A *bíró* szó is jobb híján e csoporthoz vehető; így tesz például a Nyelvművelő kézikönyv (1980–1985), amely azt is megjegyzi, hogy a *bírája* és a *bírák* kissé választékosabb, patinásabb hangulatú szóalakoknak tarthatók.

A *bírák* azonban mint többesjeles szóalak – amennyire tudni lehet – egyedül van a magyar nyelvben, a föntebbi példaszók közül egyet sem lehet efféleképpen többes számúvá tenni: **ajták, *disznák, *zászlák*. Ám ezekkel a föltételezett alakokkal formailag egyezők szép számban vannak: *alma : almák; fa : fák; gyertya : gyertyák; macska : macskák* és így tovább. Éppen az effélék alapján lehetett „kikövetkeztetni” az előbbieket. (Vannak persze más többalakú tövek is: *epe : epéje; ló : lova; nő : neje* stb; ezek alakulásának miléntje mostani tárgyunkat lényegében nem érinti.)

A nyelvtanulásban, az anyanyelv megtanulásában is fontos szerepe van a mintáknak. Aki azt hallja, hogy a fán mosolygó gyümölcsök almák (*almá-k*, így, többesjellel), s amelyikbe harap, az alma (*alma*, ez a szótári tőalak), ezt a tudását, megfigyelését alkalmazhatja más szavak használatakor is. Nos: a *bírák* hasonló az *almák*-hoz, amelyből, láttuk, el lehet jutni az *alma* szótári tőhöz. Ennek mintájára a *bírák*-ból vissza lehet következtetni – ne felejtsük: a *bíró : bírák* a maga nemében egyedülálló elempár nyelvünkben – egy **bíra* szóalakra, és ugyanígy az *almája : alma* mintájára a *bírájá*-ból is a **bíra* következnék. A **bíra* mint szótári tő és mint a magyar szókincs része nem jegyeztetik. Egyelőre. Minta gyanánt azonban befolyásol(hat)ja a többi beszélőt, akik átvehetik ezt az itt-ott már elhangzó (mondjam ki?) új szóalakot. A *dió* főnév a régiségben hasonlóképpen viselkedett, mint a *bíró*. Legalábbis volt *diá-* tőváltozata, amelyet egyes helynevek máig őriznek: Gyenes*diás* (de: *Diós*berény). Van a XIV. századból *Dya*thelek feljegyzés is. A *dió*-nak számos alakváltozata volt a régiségben, illetőleg a nyelvjárásokban (*dija, dijó, diju, gyijó, gyíjjó, gyivó* é. í. t.). E sok alakból a köznyelv a *dió : diót, diók, diós* alakulatokat őrizte meg, illetőleg használja ma.

Panta rhei, a nyelv, a nyelvi rendszer is. A változások lefolyása lehet viszonylag gyors és nagyon lassú, évszázadokig tartó is, így nem tudható, mi lesz a **bíra* sorsa, mint ítéli meg a legnagyobb úr: a nyelvhasználat.

Büky László

Pápista varjú, kálomista varjú

A keleti palóc nyelvjárásterület két Miskolc környéki községében, Szürtén és Boldván – hallgatóimmal a nyelvjárási jelenségeket gyűjtve – hallottunk két olyan tájszót, amely a nép leleményes, furfangos szóalkotását tükrözi. A fekete színű varjút *pápistavarnyú*-nak, a faj szürke hátú változatát *kálvonyistavarnyú*-nak nevezték adatközlőink.

A falubeliektől érdeklődtünk a madarak „felekezeti" megkülönböztetésének okáról, adatközlőink azonban nem tudtak felvilágosítani bennünket tájszavaik eredetéről. Tanakodásunkban első kérdésünk a színbeli különbségeket firtatta: vajon a fekete miért katolikus szín, s a szürke miért áll közelebb a református valláshoz.

A palóc nyelvjárásterület egyetlen kiadott tájszógyűjteményében, Tóth Imre Ipoly menti palóc tájszótárában nem találunk adatot e két tájnyelvi szóra. Révai Nagy Lexikona a *varjú* szócikkben többféle alfajt mutat be, ezek között a *holló (corvus corax)*, azaz a *dolmányos varjú* címszónál említi, hogy azt *szürke* vagy *kálomista varjú*-nak is nevezik. A lexikon szócikkírója arról ugyan nem tesz említést, hogy ez a megnevezés mely nyelvváltozatnak a része, annyi azonban bizonyos, hogy nem ez a faj hivatalos neve. A magyar nyelv értelmező szótára mind a *pápista*, mind a *kálvinista varjú* kifejezést említi, az előbbit a vetési varjú, az utóbbit a hamvas vagy dolmányos varjú népies elnevezésének minősítve. Az Új magyar tájszótár a fentieknél bővebb információval szolgál. A ’fekete varjú’ jelentéssel felruházott *kálvinistavarjú* tájszót a magyar nyelvterület keleti részéről adatolja, idézett példamondatának zárójeles megjegyzése sokat elárul a megnevezés okáról: *A kálvinista varjú is (az, amely nem böjtöl, hanem megszállja a dögöt – ha van) köszön a pásztornak jó időben.*

Látjuk, a színek hozzárendelésében eltér szótáraink, lexikonaink véleménye, ezért a színbeli megkülönböztetésen alapuló magyarázatot elvetettük, s helyette arra kezdtük keresni a választ, amit utóbbi idézetünk is sugall, hogy vajon mi az alapja a madarak „vallásbeli megkülönböztetésének”. Kérdésünkre a legalaposabb választ Jókai Mór adja az 1898-ban írt, a palócság keleti területén játszódó, A barátfalvi lévita című kisregényében: „Amint Guthay Lőrinc előjött a bokorból, meglepetve hallotta a nagy károgást a feje fölött. Egész sereg varjú jött nagy lármával zajongva a ködös égen, melyet akkor kezdett derengetni a hegyek mögül kibukkanó hold. – A varjúk, lehettek ötvenen is, mind megszálltak azon az egyetlen kimagasló vén bükkfán. Kálvinista varjúk voltak. Így híja őket a népajk azért, hogy ezek hússal élnek (odaértve a férgeket is), megkülönböztetésül a pápista varjúktól, akik a vetést eszik. Amazok egészen feketék, emezeknek a hátuk szürke.” (Jókai Mór összes művei. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1969, 132.)

Jókai Mór és a tájszótár magyarázatán elindulva rájöhetünk a népi lelemény alkotta metaforikus tájszavak eredetére. A katolikusok (pápisták) évenkénti hosszú, többnapos böjtje tiltja a híveknek a húsétellel való táplálkozást, míg a reformátusoknak (kálvinistáknak, kálomistáknak) – vallásuk szabályai szerint – évente csupán két napra kell megválniuk a hústól: húsvét és karácsony böjtjén. A madarak „felekezeti” megkülönböztetésének magyarázata tehát alapvetően nem a madarak színbeli eltérése, hanem az egyes felekezetek böjtölési szokásaira emlékeztető táplálkozási módja.

Gréczi-Zsoldos Enikő

Mi a titka Kertész Imre *Sorstalanság* című regényének?

Minden írásmű magán viseli írójának egyéniségét. Ugyanazt a látványt másként írják le a különböző megfigyelők. Van olyan, aki leginkább az eseményre figyel; van, aki a tájat rajzolja meg pontosabban, mások inkább a felkeltett érzéseket jellemzik nagy beleérzéssel: a szereplőkét vagy a saját magukét. Még többfélék lehetnek a leíráshoz használt szavak, mondatok, kifejezések. Minden tanár tapasztalja ezt akkor, amikor egy osztály tanulói ugyanarról a tárgyról írnak fogalmazást. Ahány gyerek, annyiféle meglátás, annyiféle vélemény és szöveg. Ha szó szerint egyezik némelyik esetben a diákok munkája, akkor joggal gyanakodhat a figyelmes dolgozatjavító arra, hogy valamelyikük – rosszabb esetben mindegyikük – önállótlanul dolgozott. Egy alkalommal költői versenyt folytatott Petőfi Sándor, Tompa Mihály és Kerényi Frigyes. Egy erdei lakról írtak mind a hárman költeményt. Az épület ugyanaz volt, a versek teljesen eltértek, mindegyik rávallott alkotójára. Irodalmi vetélkedők gyakran élnek azzal a feladattal, hogy rövidebb-hosszabb szövegrészletekből kell a versenyzőknek megállapítaniuk, ki volt a szerző. Ezeket a jellegzetességeket, amelyek elárulják az írás alkotóját, stílusnak nevezzük. Eredetileg a rómaiak íróeszközét nevezték így, majd később névátvitellel a szerző sajátos kifejezésmódját. A stílus maga az ember – mondták a régi bölcsek, és nem ok nélkül. Például az, aki durván fejezi ki magát, műveletlenségéről tesz bizonyságot. Az, aki nagyon ragaszkodik a hivatalos szólamokhoz, tudálékoskodik, valójában nem tud, nem akar vagy fél önállóan gondolkodni. Aki pedig mesterkélten finomkodik, saját félműveltségét leplezi le. Az ember stílusa életkorával együtt változik, akárcsak a kézírása. A legjobb írók még művenként is változtatják a stílusukat. Másként írta például Kodolányi János a történelmi regényeit és az egykorú népéletről szóló könyveit. Valamilyen társaságnak kialakulhat – a közös életfelfogás és a sok együttlét folytán is – közös stílusa. Benedek Marcell például a Kelet című, akkoriban szabadkőműves felfogásban szerkesztett folyóiratban megjelent tanulmányában körvonalazta a szabadkőműves stílust. Lényege: „a hit az eszmében".

Számos feljegyzés örökítette meg a fasizmus rémtetteit. Közös bennük az iszonyodás és az a törekvés, hogy elrettentő hatást érjenek el. Kimondatlanul, nemegyszer kimondva az volt az írók célja, hogy soha meg ne ismétlődjenek ezek a bűnök.

Az első magyar Nobel-díjas író, Kertész Imre *Sorstalanság* című könyve egy tizenöt éves fiúgyermek visszaemlékezése az 1944–45-ös évekre, amikor a törvénytelenség volt a törvény, amikor nem cselekedhetett szabadon a mű hőse, csak történtek vele az események. Méghozzá kimondhatatlan szörnyűségek. A mű hiteles, hiszen az író saját történetét írja le.

Csakhogy más, a fasizmus korszakáról szóló leírásokkal ellentétben rendkívül nyugodt, szinte derűs a könyv. Érdekfeszítő, olvasmányos. Mi teszi ilyenné?

Talán legszembeszökőbbek a gyakran használt, egyéb helyzetekben felesleges töltelékszavaknak minősülő kifejezések: *természetesen, persze, hát, elég szórakoztató, meglehetősen, végtére is, elismerem, alapjában véve, egy kissé furcsa eset, az igazat megvallva, úgy látszik, hogy úgy mondjam, tulajdonképpen, végre, olykor, voltaképpen, nyilván, hogy így mondjam, bátran mondhatom, utóvégre* stb.

Ezeknek a szavaknak itt sajátos szerepük van. Jól érzékeltetik írójuknak, a tizenöt esztendős gyermeknek az életkorát. Gyakorlatlan elbeszélőként arra törekszik, hogy megőrizze tárgyilagosságát, amint azt az iskolában, dolgozatíráskor is tenné. Olyan, mintha talán önmagának, talán olvasóinak igyekezne állandóan megmagyarázni a lehetetlent, hogy mindaz, ami megtörtént, természetes dolog, érthető, és nincs is benne semmi különös vagy éppen felháborító. Az író egyetlen szavában sem fordul elő semmiféle helytelenítés, elítélés. Amikor megérkeztek a táborba, az emberek egymásnak csak ennyit mondtak: „Mit szól hozzá?! Rettenetes." Más panaszkodás nem is található benne. Ezt is csak külső szemlélőként, mintegy a történelmi hűség kedvéért közli. Sőt inkább – és ez is az életkorából adódhat – mindennek a jó oldalát látja, és tud olyasminek is örülni, ami más körülmények között inkább elkeseredésre adna okot: „Szeretnék kicsit még élni ebben a szép koncentrációs táborban." Mindent igyekszik megérteni, megmagyarázni, és nem lázadozik, mintha bízna a törvényes igazságosságban.

Ezzel a tárgyilagos kifejezésmóddal éri el azt az elborzasztó hatást, amelyet az olvasóra gyakorol. Ez a hatás sokkal megrázóbb, mint az erről a korszakról, erről az eseménysorról közzétett többi írásműé. Éppen a tárgyilagos kifejezésmód, a megértő helyzetmagyarázat és a valóság szembeötlő, kiáltó ellentéte miatt. Ennek nyomán a felháborodás az olvasóban támad fel.

A könyv stílusának másik jellegzetessége, hogy a történelmi körülmények igen tömören, az események folyamán derülnek ki, mintegy mellékesen és véletlenül. A regény kezdete a dolgok közepébe visz. „Ma nem mentem iskolába" – kezdi az elbeszélést. Mivelhogy édesapját behívták munkaszolgálatra. A sárga csillag viseléséről csak azért esik szó, mert emiatt nem gombolhatja ki a kabátját, nehogy az esetleg eltakarja. Ez pedig „nem volna szabályos". Ennek a törvénytiszteletnek a jegyében nem szökik meg a rendőri eljárással összeterelt sorból, mint ahogyan sokan mások tették, mert „a becsület érzése bizonyult benne erősebbnek". Annál döbbenetesebb a tanulság: az járt el helyesen, aki nem ügyelt az erkölcs szavára.

Tájleírásai hangulati elemeket rejtenek: „mindenekelőtt is egy lapálynak látszó, roppant területet vettem észre"; „Ott volt az egész roppant lejtőt benépesítő sűrű táj, az egyforma kőházikókkal, takaros zöld meg egy külön csoportot alkotó, tán új, kissé komorabb, még festetlen barakkokkal, a különböző övezeteket elválasztó belső drótkerítések tekervényes, de láthatóan rendezett szövevényévelI, távolabb a hatalmas, most csupasz fák ködbe vesző rengetegével." A szépséget keresi, és találja is meg ezekben a részletekben.

Az író kitűnő leírásokat ad az egyes személyekről is. Van valami gyermeki a jellemzésekben, de rendszerint kiderül az is, hogy milyen véleménnyel van az illetőről a szerző. Sütő urat, édesapja cégtársát, akire rábízzák a vagyonukat, mert „nem esik a megkülönböztető törvények hatálya alá", így jellemzi: „Barnás színezetű, kerek arcán – a keskeny bajuszkával meg a kis hézaggal az elülső két, széles, fehér foga közt – mindenütt sárgásvörös napkorongok ugráltak, mint fölfakadó kelések." Az orvosnak „jó megjelenése s rokonszenves, hosszas, borotvált arca volt, inkább keskeny ajkakkal, kék vagy szürke, mindenesetre világos, jóságos tekintetű szemmel." Ez a „rokonszenves" orvos döntött élet és halál felett. Ő válogatta ki a munkára, vagyis az életre alkalmasakat, a többieket megölték. Tehát ismét kiáltó az ellentét a belső és a külső között, akárcsak a tárgyilagos leírás és a szörnyű valóság között.

Csak kevés név szerepel a könyvben. A visszaemlékezés írója *Köves György*, apjának cégtársa *Sütő úr. Steiner úr, Fleischman úr* a ház két lakója, *Lajos bácsi* és *Vili bácsi* a két rokon. *Annamária* tizenöt éves kislány, aki az elbeszélővel egy házban lakik. A többieket legtöbbször nem a hivatalos nevükön említi.

Az emberek jellemzésének sajátos módja az, hogy a szereplőket állandó jelzővel látja el, és így hivatkozik rájuk. *Bőrdíszműves* a foglalkozása az egyik társának, akivel együtt dolgozik Csepelen. *Dohányzó* olyan fiú, akit szinte sohasem látni cigaretta nélkül. Általánossá vált egyik társuknak az elnevezése: *Selyemfiú*, „Simán fénylő, sötét haja, nagy szürke szeme, s általában egész lényének a szeretetre méltó selymessége miatt". Később tudta meg, hogy ennek a kifejezésnek van más értelme is. *Rozi* a beceneve Rózenfeldnek, a családnevéből rövidítve.

A nevét nem tudhatta azoknak a felnőtteknek, akiket viselkedésük alapján jellemzett a becenevekkel, hogy egyáltalán beszélhessen róluk. Ilyen volt a *Szakértő*, aki felháborodottan tiltakozott személyes szabadságának megsértése miatt, és szakértelmére hivatkozott. A *Balszerencsés* saját magáról mondta ezt felsorolva életének sikertelenségeit. A sokat megélt, meleg szívű *Citrom Bandi* is önmagának választotta ezt a becenevet. Az *Utas* az volt, aki idejében megszökött a halálmenetből.

Mint a jó könyvek általában, mélyen elgondolkodtat ez a mű, és maradandó hatással van olvasóira. Egészen különleges helyet foglal el nemcsak a nácizmus korszakáról szóló írások között, hanem az egész magyar irodalomban is. Méltán ítélték írójának 2002-ben a Nobel-díjat.

Berényi Zsuzsanna Ágnes

Nyelvi illem az erdélyi magyarok között

Az Édes Anyanyelvünk 2002. áprilisi számában jelent meg Miháltz Gábornak A megszólítástól az anglicizmusokig című írása. E cikkhez szeretném hozzáfűzni saját meglátásaimat, amelyek a sokat vitatott megszólítások, a tegezés-magázás-önözés kérdéskörére vonatkoznak, különös tekintettel az Erdélyben használatos formákra.

Elöljáróban megjegyezném, hogy az emberek egymás közötti beszédbeli kapcsolata messze túlmutat a nyelvhelyességi kérdéseken, ám ennek ellenére nagyon is összefügg velük. Az emberek nyelvi kultúrája, a beszédben megnyilvánuló magatartása etika és etikett kérdése is, mégis közvetlenül kapcsolódik a nyelvi formákhoz, kifejezésekhez, hiszen szavakkal köszönünk, szavakkal szólítunk meg valakit, tegezünk vagy magázunk. Az udvarias viselkedés, a jólneveltség (vagy ennek az ellenkezője) tehát mégis elsősorban a verbális kommunikáció függvénye.

A kulturált beszéd szabályait, követelményeit azonban nagyon nehéz egyértelműen megfogalmazni. Az udvariassági formák, beszédfordulatok függenek a mindenkori nyelvi divattól, hiszen azok is koronként változnak. Például jóformán hetek alatt kiment a divatból a rossz emlékű *elvtárs, elvtársnő* megszólítás (jóllehet eredeti jelentése pozitív, de legalábbis semleges: valakivel elvi szempontból egyetértő), széles körben elterjedt a tegeződés, a keresztnéven szólítás, hogy csak néhány változást említsünk.

Ami a mai megszólítási formákat illeti, igazat kell adnom az említett cikk írójának abban, hogy ez anyanyelvünkben nem a legegyszerűbb kérdés, bár a férfiakat – véleményem szerint – egyértelműen *úr*-nak kell szólítani. A *bácsi* csakis rokoni, baráti vagy egyéb bizalmas kapcsolatokban hangozhat el (bár faluhelyen még eléggé megszokott az idősebb férfiakhoz szólva). Nagyobb gondot jelent a felnőtt nők megszólítása, hiszen a legudvariasabb *hölgy, hölgyem* jóval szokatlanabb, mint az *úr, uram*. Itt valójában az okoz gondot, hogy anyanyelvünkben az *X-né* valahogyan nem olyan udvarias (megszólításként), mint a *Frau* vagy a *Madame X*. Ehhez szeretném hozzáfűzni azt a személyes tapasztalatomat, hogy nálunk Erdélyben néha a magyarul beszélők is „kölcsönveszik" a román *doamna* szót, amely egyenértékű a *madame*-mal udvariassági, használati szempontból. Ezt megérezve és kissé elferdítve *damna*, sőt *damna drága* megszólítást használnak egyes magyarul szólók is. Ez természetesen pongyolaságnak számít, sőt – ép nyelvérzékűek számára – nevetségesen is hat, mégis azt bizonyítja, hogy hiányzik a *-né* és a *hölgy* között egy semlegesebb, de udvarias megszólítási forma. Ezt újabban már pótolja az *asszonyom* (így, birtokos személyjellel), amely az értelmező szótárak szerint nemcsak férjezett nőt, hanem általában felnőtt (20 éven felüli) nőt jelent.

A mi erdélyi tájainkon gyakori a *néni* megszólítás is, amire a (főleg az idősebb) hölgyek eléggé kényesek. Véleményem szerint ez is a román hatás miatt fordul elő sűrűbben, mint kellene, hiszen a bevásárlóközpontokban, sőt a hivatalokban is gyakran elhangzik a román *tanti* megszólítás (ennek magyar megfelelője: *néni*). Ez azért is lekicsinylő, udvariatlan, sőt sértő, mivel – mint említettem – a román nyelvben közhasználatú a *doamna* megszólítás, és azt nem volna szükséges kevésbé udvariassal helyettesíteni. (Megjegyzendő, hogy a férfiakat románul se, magyarul se „bácsizzák", még a piacon sem.)

A szülők, nagyszülők megszólításában is közrejátszik a román hatás. Az *édesanya, édesapa* – anyanyelvünk legszebb szavai – sajnos itt is kimentek a divatból. Leggyakoribb az *anyu, anyuka, apu, apuka* megszólítási forma, s bár ahány ház, annyi szokás, a nagyszülőket, illetve a nagymamát nálunk még nemigen „nagyizzák", gyakori azonban a *mama* és a *tata* nagyanya és nagyapa értelemben (ezek románul egyébként anyát és apát jelentenek). A *papa* Erdélyben nem szokásos megszólítás, sem az apát, sem a nagyapát nem nevezik így.

A megszólítás kérdéskörével függ össze a tegezés és a magázás is.

Egy a közelmúltban végzett felmérésem alapján megállapítottam, hogy a XX. század első felében a mai idős emberek 70 százaléka magázta a szüleit (faluhelyen ez az arány majdnem elérte a 100%-ot). A legtöbb családban a tegezés – ha a kisgyermek szájából mégis elhangzott – tiszteletlenségnek számított. Ezek után természetes, hogy az élet más területein is a magázódás volt szokásban. Mára ez a gyakorlat gyökeresen megváltozott, a kicsi és a nagyobb gyermekek mindenkit letegeznek (néha még az óvónénit is). De elterjedt a tegeződés a felnőttek világában is, s ezzel párhuzamosan a magázás egyre inkább háttérbe szorul. Ennek ellenére ez utóbbit sem lehet teljesen nélkülözni, hiszen nem vagyunk, nem lehetünk mindenkivel bizalmas viszonyban.

Csakhogy amíg a tegezéssel – legalábbis nyelvi szempontból – nincs semmi gond, a magázás anyanyelvünkben eléggé kényes kérdés. A legismertebb magázó névmás, a *maga* (amelyből az ige is ered) a legelterjedtebb, de nem a legudvariasabb forma. Illetve faluhelyen ma is természetes, nem lekezelő, de városi környezetben néha annak érezzük. Úgy vélem, a *maga* főleg Erdélyben hat udvariatlanságnak, s ennek okát ismét a román nyelvi környezet hatásában kell keresni. A románban a tegezés és az udvarias magázás között van egy átmeneti forma: a *maga* (románul: *dumneata*) megszólítás és utána az egyes szám második személyű, tehát tegező igealak használata. Falusi környezetben, egyszerű emberek között románul sem udvariatlan, de lekezelőnek tűnhet, például ha a főnök szól így a beosztottjához. Ráadásul a román nyelvben ez nagyon könnyen elkerülhető, mert az önözés, az *ön (dumneavoastră)* megszólítás – bár hosszúnak tűnik – a köznapi beszédben egészen természetes, megszokott, csak utána többes szám második személyű igealakot kell használni. (Ez utóbbi formának felel meg anyanyelvünkben a „tetszikezés".) Következésképpen, ha engem valaki románul – akivel nem vagyok bizalmas viszonyban – „lemagáz", az számomra sértőnek tűnik, hiszen csak egy igealakot kellene módosítania az illemtudóbb beszédért.

Talán az előbb elmondottak hatására kerülik anyanyelvükben is az erdélyi magyarok az egyszerűbb magázást, de főleg a megszólítást. Az említett cikk írója így szólítja édesanyját: „Maga is velünk jön?", és ezt nem tartja lereszkedőnek, sértőnek. Nem is az – különösen, ha így szokták meg –, de én inkább így mondanám: „Édesanyám is velünk jön?". Hiszen a *maga* névmást úgy is el lehet kerülni, hogy a megszólított nevével, címével helyettesítjük: „János bácsi is velünk jön?". Vagy faluhelyen, ahol nem divat a „tetszikezés", így mondják a gyerekek: „A tanárnő is velünk jön?".

A legudvariasabb magázási forma mégis a „tetszikezés", jóllehet anyanyelvünkben – amely minden más szempontból gazdag és leleményes – ezt csak körülírásos formában lehet kifejezni, és az is igaz, hogy az *ön* megszólítás mesterkéltnek, szokatlannak tűnik. Ezt azonban egyszerűen el lehet kerülni. Ha ezt mondjuk: „El tetszik jönni?", „Nem tetszik haragudni?", akkor nincs szükség semmilyen névmásra. Persze a *tetszik* formával is adódhatnak gondok. Nem ajánlatos a használata, ha megmosolyogtató beszédhelyzetet eredményez: „Betegnek tetszett lenni?". Erre általában ez a válasz: „Tetszett a fenének, de az voltam." Ilyenkor az egyszerűbb magázást jobb használni: „X úr (bácsi) beteg volt?".

Folyamatos beszéd közben nem könnyű válogatni a legmegfelelőbb kifejezések között, de egy kis figyelemmel (figyelmességgel) ez is megoldható.

Brauch Magda

DIGITÁLIS NYELVÚJÍTÁS
Lehet-e magyarul *szkennelni?*

A nyelvünkbe bekerülő idegen szavak sorsát sokféle tényező határozza meg. Kiejtésük azonnal magyarosodik; még az idegen nyelveken jól beszélő számítástechnikai szakemberek sem ejtenék ki angolosan szakmájuk szakkifejezéseit magyar nyelvi környezetben, magyar mondatokban. A szakszavak és más idegen eredetű elemek magyarítása, lefordítása azonban nem jár mindig sikerrel. A számítástechnikai eszközök és eljárások megnevezései közül sok megmaradt eredeti változatban. Ilyenek például a *szoftver, hardver, fájl* vagy a címben szereplő *szkenner, szkennel*. A *szoftver, hardver* bonyolult jelentéstartalma miatt vált angolosan jövevényszóvá. A *fájl*-nak volt ugyan magyar változata *(állomány* vagy *adatállomány)*, ám az eredeti – valószínűleg rövidsége miatt – erősebbnek bizonyult, annak ellenére, hogy a szóvégi mássalhangzó-torlódás miatt nehezebb a kiejtése, és nehézkes a toldalékolása mássalhangzóval kezdődő toldalékokkal. A szakembereknek és a programokat fejlesztő cégeknek nagy a szerepük és a felelősségük abban, hogy milyen formában terjed el, válik közkeletűvé egy-egy kifejezés. Például a legszélesebb körben használt operációs rendszer magyar változata megalkotóinak köszönhetjük, hogy a *floppy* és a *disk* angol szavakat ma már szinte kizárólag *lemez* formában használjuk, de ők szolgáltak nyelvi mintaként akkor is, amikor a fentebb említett *fájl*-t meghagyták ebben a formájában.

Ha nem is magyarítunk minden kifejezést, akkor is magyar szóként kezeljük, miután széles körben elterjedt, és alkalmazkodott nyelvünk törvényszerűségeihez. Például a viszonylag fiatal *szkenner, szkennel, szkennelés* szavak esetében is megfigyelhető, hogy magyar képzők segítségével alakítottuk ki az eszközzel kapcsolatos tevékenység igéjét és az abból képzett névszót. Ez a kifejezés tehát már teljesen magyarnak tekinthető, éppen ezért fölmerülhet a kérdés, hogy miért angolosan honosodott meg nyelvünkben, miért nem magyarítottuk.

A valamivel korábban átvett *printer* hamar *nyomtató*-ként terjedt el, és az eszközzel kapcsolatos tevékenység igéje is a *nyomtat* lett. A világhálón elvégzett keresés eredménye azt mutatja, hogy a magyar nyelvű szövegekben csak ritkán fordul elő az angol változat, még ritkábban a *printel* ige. A *printer* és a *szkenner*, valamint a *printel* és a *szkennel* párhuzamossága azt mutatja, hogy az *-er* végű angol szavakból könnyen képződik *-l* képzővel ige. A *nyomtat* és a *nyomtató* azonban hamar kiszorították idegen eredetijüket; azok ma már legföljebb szakszövegekben fordulnak elő.

A *szkenner* más sorsra jutott. Magyar változata, a *lapolvasó* nem vált népszerűvé, valószínűleg azért, mert összetett szó, kétszer olyan hosszú, ezért nehézkesebb a használata, azonkívül nem lehet belőle igét képezni. Az igeképzés feltehetőleg nagymértékben hat a jövevényszavak sorsára; ahogyan ezt a *nyomtat* esetében tapasztalhattuk. Azon kifejezések használata, amelyekből nem képeztünk igét, gyakrabban ingadozó, ilyen például a *komputer* (*computer* – mindkét írott változatban előfordul, ám jövevényszóként a magyaros írásmód a helyes) és a *számítógép*, amelyek közül korlátozottan használatos a magyar változatból keletkezett ige: *számítógépezik*. A *szkenner* valószínűleg azért is maradhatott meg angolos formájában, mert csak így lehetett belőle igét képezni.

A szó tehát meggyökeresedett nyelvünkben, nehéz lenne változtatni rajta. Kiejtése magyaros, magyar képzőkkel alakítottuk ki szócsaládját, sőt – helytelenül – még magyar igekötővel is ellátják: *beszkennel*. Itt azért fölösleges az igekötő használata, mert az általa kifejezett jelentéstartalom már benne van az ige jelentésében. A világhálón megtalálható magyar szövegek 60%-ában a magyaros írásmódot alkalmazzák mind az ige, mind a névszó esetében. Ugyanott a magyar szó, a *lapolvasó* mindössze 12%-ban fordult elő az angolos változatokhoz képest.

Lehet-e tehát magyarul *szkennelni?* Lehetne, ha akarnánk! Az eszköz megnevezésére már van magyar kifejezés, s ebből az *olvas* ige segítségével képezhetnénk igét. A *beolvas* változat amiatt kifogásolható, hogy ezzel az igekötővel már használatos más jelentésben az ige. Továbbképzéssel azonban kiküszöbölhetnénk a homonímiát: *beolvastat*. Lehetne tehát *beolvasni* vagy *beolvastatni* az iratokat, leveleket, képeket stb. (a *lapolvasó*-val) ahelyett, hogy *beszkennelnénk* (a *szkenner*-rel). Erre a műveletre bizonyos névszókkal kapcsolatban használhatjuk a *betáplál* és a *bevisz* igét is: *betáplálom* vagy *beviszem az adatokat (a lapolvasóval)*. Ezeknek az igéknek a használata talán hozzájárul a *lapolvasó* elterjedéséhez, ám ezt is gyakrabban kellene kimondani és leírni. Ehhez azonban a szakemberek, a tanárok és minden nyelvi mintául szolgáló nyelvhasználó egyetértésére van szükség.

Kalcsó Gyula

Viszlát – viszontlátásra!

Többször írtam már arról, egy francia nyelvészre hivatkozva, hogy a kommunikáció egyik tényezője a megfelelő nyelvi szint kiválasztása. A kisgyereknek küldött iratot nem címezhetik *X. Y. úrnak*. (Tudok ilyen esetről, igaz, hogy német hatóság volt a feladó.) A fogadáson nem üdvözölhetjük a híres tudóst így: „Hogy van, öregúr?”.

A jól képzett, mesterségüket értő kereskedők és szolgáltatók pontosan ismerik azt a nyelvi szintet, amely a vevőkkel való érintkezésnek megfelel. Akik másként beszélnek, nem ismerik a kereskedői kultúrát, a vevő pedig ebben a minőség hiányát látja, és esetleg ugyanúgy máshová megy vásárolni, mint ha hanyag lenne a kiszolgálás vagy megbízhatatlan az áru. (Persze nehezen mehet máshová, ha hiányzik a civilizált kereskedelem egyik fontos feltétele, a versengés, a „konkurencia”.) Én otthagytam egy boltot, mert gazdája „életem”-nek, „édesem”-nek szólított...

Mi határozza meg a bolt, a műhely nyelvi szintjét? Az, hogy a két fél kapcsolata nem személyes jellegű. Akkor sem, ha például állandó vevő jelenik meg. A társasági szóváltozatok, nyelvi formaságok nem oda valók.

Sokszor észlelem, hogy amikor távozom a boltból, az eladó így fogadja búcsúköszönésemet: „Viszlát.” Ez a *viszontlátásra* bizalmas és tréfás rövidítése. Ismerősök utcai vagy otthoni beszélgetésének lezárásaként semmi baj vele, beleillik a kommunikációs helyzetbe. (Sőt még a *viszlátra* is rendjén van.) De helyzetidegen ott, ahol a felek kapcsolata nem személyes alapú. Ha fiatal női eladók – ők alkotják a derékhadat – mondják nekem, az idős embernek, az nemcsak stílustalan, hanem kissé illetlen is. A közelmúlt laza rendű és működésű kereskedelmének az öröksége, szinte társul az unott kiszolgálással – észre kellene már venni, hogy megváltozott a világ. (A korszerűen működő árusítóhelyeken már tudják.)

A *viszontlátásra* helyénvaló búcsúköszönés a boltos részéről akkor is, ha a vevő véletlenül vetődik be hozzá, mert a kereskedőnek természetes óhaja, hogy az illető máskor is vásároljon nála.

A köszönés tréfás-bizalmas változatai ismeretesek más nyelvben is, például az angol *bye-bye* (sőt van az eszperantóban is: *ĝis la*). De angol boltokban soha nem hallottam, és más országokban sem, ha angolul bonyolítottam le a vásárlást.

A pénzt olykor ezzel a szóval veszik át tőlem: „Köszi.” Ez már kicsit sért is.

Mint más összefüggésben megírtam, ilyen ügyekben csak megfigyelés és tájékoztatás lehet a nyelvművelő dolga. Változtatni nem tud, mert a baj valódi alapja nem a nyelvhasználatban van, hanem a hazai kereskedelem egy részének rossz szakmai örökségében. Az európai kereskedelmi kultúra általános elterjedése, valamennyi normájának elfogadása hozhatja meg a változást – ha ez megtörténik, akkor majd sürgethetjük a még mindig megmaradt nyelvi helytelenségek kijavítását.

Bán Ervin

A TÉVÉBEN LÁTTUK, HALLOTTUK

Az *is*-től a *sincs*-ig

A televízió egyik filmjében börtönből szökött fegyencekről beszél a narrátor: *„A mai napig egymillió dollár van kitűzve a fejükre”* – mondja. Eszerint ha valaki még ma elcsípi a bűnözőket, egymillió üti a markát, de ha csak holnap, egy árva centet sem kap. A film készítői azonban feltehetőleg nem ezt akarták közölni a nézőkkel, hanem azt, hogy az egymilliót már régebben kitűzték a gonosztevők fejére, s a kitűzés azóta *is* érvényes, máig *is*, sőt továbbra *is*, egészen addig, amíg csak el nem fogják őket. Mindezt azonban nem feltételeznénk, hanem biztosan tudnánk, ha az *is* kötőszó ott állna a *napig* időhatározó után. (Vajon milyen gyakran fordulna elő ma ez az utóbbi húsz évben elterjedt hiba, ha a televízió felvirágzásának idején a gyerekek nem szoktak volna le a meseolvasásról? Ha beléjük rögződött volna a népmesék zárómondata: máig *is* élnek, ha meg nem haltak? Mert ez mást jelent, mint a *máig* élnek, ha meg nem haltak.)

A *sem* (*is* + *nem*) helyett gyakran halljuk a *nem* tagadószót. *„A légynek nem ártott”* – mondják valakiről egy bűnügyi műsorban. Értem: a légynek *nem*. De a kutyáját sem kínozta? A feleségét sem verte? A történetből aztán megtudtuk, hogy senkinek *sem* ártott, a kutyájának *sem*, a feleségének *sem*, sőt még a légynek *sem*. De akkor miért került *nem* a *sem* helyére? További példák sokaságából válogathatunk: *„Többen közülük máig nem éltek a tulajdoni jogukkal.”* Máig még nem. De holnap már fognak?

De van példa arra is, amikor a *nem* helyett a *sem*-et használják: *„Kétség sem fér hozzá, játszani fog a csapatban”* – hallom egy sportműsorban. *„Ezúttal kétség sem fér hozzá, víz csillog a kútban”* – mondják egy a sivatagi életről szóló filmben. Kétség *sem* fér hozzá? Mi nem fér hozzá még – mármint a megállapításhoz vagy a látott, tapasztalt tényhez – a kétségen kívül? Nyilván semmi sem, így csupán a kétségről van, illetve lehet szó. Ezért az elhangzott mondatokban a *sem* helyett *nem*-et kellett volna mondani.

„Az építkezéshez máig nincs beruházási engedélye” egy bizonyos cégnek – hallottam ugyancsak a televízióban. Tehát: máig még nincs, de lehet, hogy holnap már lesz, gondolja a néző. A történetből azonban kiderül, hogy engedély már a múlt hónapban *sem* volt, a múlt héten *sem*, és máig *sincs* – s úgy áll a dolog, hogy továbbra *sem* lesz. Ezért a *sincs* (*és* vagy *is* + *nincs*) használata lett volna helyes.

A televízióban persze követendő anyanyelvi példák is vannak. Az egyik angol vígjátéksorozatban a kétbalkezes rendőrfőnök ingerülten kérdi fiatal, kissé ügyetlen beosztottjától: *„Mit követtél el?!”* *„Semmit nem követtem el”* – feleli amaz megijedve. *„Semmit nem követtél el?! Akkor az azt jelenti, hogy valamit igen!”* – torkolja le a rendőrfőnök a beosztottját. (A fiatal rendőr helyes válasza ez lett volna: „Semmit *sem* követtem el.” Vagyis: ezt a hibát sem, azt sem, amazt sem – semmit sem.) Az eredeti angol szöveget nem ismerem, de a párbeszéd csattanója szellemes, s ez – gondolom – a film íróján kívül a magyar fordítónak és a szinkronrendezőnek is köszönhető. Jó érzékkel használták ki a *nem* és a *sem* közötti különbséget.

Talán még a nézők is tanultak belőle.

Török András István

Hogy úgy mondjam...

Az utóbbi időben figyeltem fel a beszélgetős médiaműsorokban terjedőben levő két fura töltelékfrázisra. Az *izé*, a *tulajdonképpen*, a *voltaképpen*, a *véleményem szerint* és az idegeimet borzoló *igazándiból* divatja után, mellett és helyett most a *hogy úgy mondjam* és a vele látszólag ellentétes *hogy ne mondjam* terjed az interjúalanyok többnyire értelmes és tartalmas szavai közt, mint dudva a veteményeskertben. Közvetlen elődjük a rossz helyen, de nyakra-főre használt *úgymond* lehetett. A *hogy úgy mondjam* rejtett jelentését abban látom, hogy a beszélő felhívja a hallgató figyelmét a következő mondatra, amelyet ő maga különösen találónak érez. A *hogy ne mondjam* frázisban pedig talán öncenzúra rejtőzik, a beszélő túl erősnek érzi a következő mondatát, de még büszkébb rá, mint az előző esetben, ezért nem fogad szót magának, és csak azért is kimondja.

Olvasás mellett és helyett egyre gyakrabban kapcsolunk két hajmeresztő reklámsorozat között oda, ahol egy vagy több értelmes ember bennünket érdeklő tárgyban nyilatkozik vagy vitatkozik. Az idejük szűkre van szabva, ebből is lecsípnek a nem tervezett, de jól fizető reklámok, a háttérben a rendező kétségbeesetten integet, és akkor...

Eszembe sem jutna kipécézni, ha valaki egy félórás műsorban egyszer, két gondolata közé becsúsztat egy *hogy úgy mondjam*-ot vagy *hogy ne mondjam*-ot. Mondja, ha úgy érzi, hogy tartozik valamiféle bocsánatkéréssel a hallgatóságnak, legalábbis az én fülemben ezek a frázisok amolyan bocsánatkérésnek hatnak. De könyörgök, ne rabolják az én kis hallgatói időmet minden mondat elején ezekkel a töltelékekkel. Mindjárt az utcán vagy a metrón érzem magam, ahol az engem nem érdeklő és nem is rám tartozó mondatokból csak a bevezető *b... meg*-ek jutnak el hozzám. És a művelt vitatkozók között a *h. ú. m.* ugyanúgy átragad egyik félről a másikra, mint mosdatlan társuk az utcai társalgók között.

A kifogásolt szavak és félmondatok nemcsak töltelék szerepükben hasonlítanak egymásra, hanem valódi szinonimái is egymásnak. A semleges *izé* kivételével mindegyik valamilyen távolságot vagy ellentétet sejtet a gondolat és a kimondott szó között: *igazándiból* nem is azt mondom, amit *tulajdonképpen* gondoltam. Ettől a gyanútlan hallgató fejében, *hogy ne mondjam*, már egy kis kételkedés verhet tanyát. Ezt pedig a beszélők nem akarhatják.

Hajdu Ferenc

Mondhatta volna szebben is

Ezt a Cyranótól idézett mondatot gyakran tanácsolhatjuk azoknak, akik durván, netalán nem elég választékosan beszélnek. A nyelvi árnyaltság ugyanis legalább annyira fontos a beszédben, mint a közérthetőség. Nem is olyan régen a televízió Napkelte című műsorában két műsorvezető beszélgetett egymással. Közülük most csak az egyik látta el a műsorvezető tisztét, a másik ezúttal riportalany volt. Ez utóbbi mondta el, hogy ötvenéves, és most született egy kislánya. Szólt arról, hogy egy kollégájának elküldte a kislány fényképét, s az így nyilatkozott a csöppségről: „Ilyen szépet fiatalon nem lehet *csinálni*.” Majd a boldog családapa hozzátette: ha olyan szép lesz, mint az említett kollégának a lánya, akkor nagyon fog ennek örülni. Erre a műsor vezetője ellenvetésként megjegyezte: „Pedig ő még fiatalon *csinálta* azt a kislányt.”

Az épületes párbeszéd kapcsán eszembe jut, hogy a *csinál* igét korábban kerülendő szónak tekintették, és helyette inkább a *készít*, *tesz* stb. szavakat ajánlották. Fiatalabb koromban néhány szellemeskedő „nyelvőrtől” azt hallottam, hogy a *csinál* csak a gyermek nemzésével kapcsolatos tevékenységre alkalmazható. Ezen állásfoglalás mögött valószínűleg az rejlik, hogy amint azt A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárából tudjuk, valóban van, illetve volt a szónak ilyen jelentése. A 6. jelentésnél ezt olvassuk: 1737: ’<szépítő kifejezésekben: > nemileg közösül’. A *csinál* szóról a Nyelvművelő kézikönyv a következőket írja: „Általános jelentésköre révén más igéket kiszorítva, gyakran német hatásra, sűrűn előfordul kifejezésekben. Sokszor színesebb, kifejezőbb szavakkal helyettesíthetjük.” Az említett kézikönyvben azt is olvashatjuk, hogy bizonyos esetekben nyugodtan használhatjuk. Ilyen például az *adósságot csinál*, *nem csinál titkot belőle* kifejezések, amelyek egyszerűbbek, természetesebbek vagy éppen köznapibbak, mint az *adósságba keveredik*, *nem titkolja el*.

De térjünk vissza a televíziós beszélgetéshez! Az egykor szépítő értelemben használt nyelvi forma mára éppen ellenkező jelentéstartalmúvá vált. A *gyereket csinál* kifejezéssel csak a durva stílus él. Napjainkban igen ritkán halljuk ezt a gyönyörű szót: *gyermekáldás*. Pedig talán ez fejezi ki leginkább azt, hogy a gyermek nem csupán valamilyen tevékenységnek az eredménye, hanem annál sokkal több. Mondhatnánk azt is, hogy ajándék.

Valaki ellenvetésként felvethetné, hogy József Attilától olvassuk a következő sort: „Flóra, *csináljunk gyereket*...” Azt hiszem, nem kell magyaráznom, hogy a költői nyelvet nem szabad összekevernünk a közéleti nyelvvel. Minden költőnek megvan a maga nyelvezete, a szavak pedig igen gyakran sajátos stílusértékkel bírnak. Az író és a költő az ábrázolni, kifejezni kívánt mondanivaló miatt egyéb stílusrétegek szavaiból is válogat. Egyáltalán nem valószínű, hogy bármelyik költő az idézett verssorral fordult volna kedveséhez, feleségéhez a hétköznapi életben. Az igényesebb televíziónézők tehát joggal teszik szóvá a műsorvezetők igénytelen, kevéssé választékos beszédét.

Dóra Zoltán

Egy kis séta – a cégtáblák előtt

Minap a Lehel piac sárga hajójában jártam. Egy bizonyos áruféleséget kerestem, ezért nem a kirakott gyümölcs- és kolbászhegyekben gyönyörködtem, hanem fölöttük az árudák feliratait böngésztem. Hirtelen elborzadva álltam meg a húsárukat kínáló egyik pult előtt. Felirata: MARHAHÚS – SERTÉSHÚS – KANNIBÁLHÚS. Hová kerültem Európa közepén? Az utóbbi szó – mely spanyol-indián eredetű, és emberevőt jelent – arra figyelmeztetett, hogy jó lesz megelőzni ezt a szörnyű lakomát: mielőtt engem esznek meg, jobb, ha én eszem meg mohó embertársaimat! Persze meg sem mertem kérdezni, hogyan mérik kilóját!

Néhány nap múlva a kedves Óbudán jártam. A Lajos utca és a Kolosy tér ódonnak ható boltocskái között szemembe ordított egy rémisztő felirat: ÖNKIFŐZDE. Megtorpantam. Már láttam magam egy nagy kondér előtt, elszántan, féllábbal belelépve. „Ki itt belelépsz...” Ijedten buszra szálltam, hogy elhagyjam e tájat. A Zsigmond téren még rám világított egy óriási neon: ÓBUDA GATE.

Azért láttam vidámabbat is Óbudán. Egy kék neon hidegen hívogatott, talán fodrász műhelyébe: KÉK SHAW HAJ. Öszvér megoldás, de legalább van némi humora.

Dícséretem pálmáját azonban egy Szent István körúti borbély kapta meg, aki így hirdette magát: BODORÍTÓ.

Érdemes volna rendszeresen közhírré tenni lapunkban a dícsérendő, illetve az elmarasztalást érdemlő cégtáblákat. Hátha lassan jobb megoldásokra jut a kereskedőtársadalom.

Gecsey Dezsőné

Csíkba megyek vagy *Csíkbe?*

A rendszerváltást követően folyamatosan hallhattuk a hangzó sajtóban Hargita megye székhelyének, *Csíkszeredá*-nak a nevét. Leggyakrabban az időjárás-jelentésben. Nagy bosszúságomra mindig helytelenül: „*Csíkszeredán* borult az ég.”

Nagyon sértette a nyelvérzékem.

Szerencsére azóta – talán a Duna Televíziónál dolgozó erdélyi munkatársaknak köszönhetően – a helyes alakot használják. Ám mentségére legyen a rádió- és tévébemondóknak, hogy az anyaországi nyelvhasználó nem ismerheti a helyes alakot. Akárcsak a németeknél, akiknél a helynevek helyes kiejtése igényel külön stúdiumot, a magyarban a helységnevekhez kapcsolódó ragok okoznak gondot. Volt olyan magyarul tanulni akaró német tanár (nem némettanár!), aki, miután felvázolták előtte a magyar helységnévragokat, lemondott arról, hogy édes anyanyelvünket elsajátítsa. Oktatóját akkortájt ugyanis épp ez a nyelvészeti kérdés foglalkoztatta, és tanítványának folyton erről beszélt... Jobb lett volna lezárni a témát azzal a szabállyal, hogy a magyar nyelvben a hely(ség)névragok használatát többnyire a helyi nyelvhasználat határozza meg. Hiszen én sem tudtam korábban, hogy Sátoraljaújhely*be* kell menni, sőt *Újhelbe!* Mivel a Marosvásárhely*re*, Hódmezővásárhely*re* példák a *-re* ragot kínálják.

Visszatérve tehát az eredeti kérdésre: a *-szereda* utótagú helységnevek helyes ragja a *-ba, -ban*. Tehát a helyes alak Csíkszeredá*ban*, Nyárádszeredá*ban* – nem pedig -szeredá*n*, ahogy korábban a médiában mondták.

Ám hogy a *csíkiak* – s nem a *csíkiek* – milyen csavaros eszűek, az abból is kiderül, hogy helynevük helyes használata egész nyelvtörténeti stúdiumot igényel, a szó kiejtésekor pedig majd kitörik a nyelvünk. Tudni kell ugyanis, hogy volt valamikor az ómagyar nyelvben az *i, í* hangunknak egy mély párja is, amely úgy hangozhatott, mint az orosz „jerü” vagy a román *î, â*. Ennek a veláris *i*-nak a nyomát őrzik az olyan egy szótagú szavaink, mint a *nyíl, híd, szil, víz*. Ezekhez ugyanis a hangrendi illeszkedés szabályától eltérően mély toldalékok kapcsolódnak: *szilas, hidak, nyilat, vívnak* – nem pedig szil*es*, hid*ek*, nyil*ek*, vív*nek*. Ilyen mély *i*-t őriz a *Csík* helységnév is, így a hozzá kapcsolódó rag is mély: *csíkiak, Csíkban, Csíkba*.

Mindezt azoknak írtam le, akik mostanában *Csíkba, Csíkszeredába* vagy *Nyárádszeredába* utaznak. Hogy helyesen használják ezeket a neveket, ha majd a *csíkiakkal* beszédbe elegyednek. S közben nehogy megkérdezzék tőlük, atyafiságos leereszkedéssel:

– Laknak-e itt még magyarok?

Mert a kérdésre kérdéssel fognak válaszolni:

– Hát odaát?

Balázs Ildikó

Bebútoroz, összebútoroz

Klasszikus, örökzöld az egyszeri diák dolgozatának ez a részlete: „A kutya szép állat. Van két szeme, van két füle. *Farka* is van. *Nekünk is van...*” Amikor nemrég a lottófőnyereményt megütő szombathelyi fiatalember (interneten is hozzáférhető) terveit olvastam a 168 Órában, elsőre az iménthez fogható alanytévesztésre gondoltam: „Veszek nekik (= szüleimnek) kutyát is. *Vizslát!* Az okos magyar fajta! Én is nagyon kedvelem. És *be* is *bútorozzuk!*” (Hacsak harcos állatvédők meg nem akadályozzák.)

A Magyar értelmező kéziszótár ennek az igének eleddig egyetlen jelentéséről tud: 'bútorral teljesen berendez valamit'. Márpedig ez a valami olyan térség, ahol (amelyben) a bútort elhelyezik: ház, szoba, folyosó, padlás stb. Itt viszont még csak nem is említtetik a kutyaól! Szó sincs nyelvi vétségről: alanytévesztésről. Igenis, *a kutyát* bútorozzák be. El kell fogadni – még ha egyelőre szokatlan is – ezt a jelentésbővülést. Majd meglátjuk: meggyökerezik-e ebben az összefüggésben, illetve funkcióban. (Engem azért – a kutyától függetlenül! – nem hagy nyugodni a kisördög: ha a nyertes történetesen rám is gondolna, és venne számomra is fölszerelést a szobámba... Nos, én akkor örömmel alkotnék meg egy újabb szót, csupán igekötőt változtatva: „Örülök, hogy *megbútoroztak!*” Egyelőre ez még hapax legomenon: itt először leírt alak-lelemény.)

A Színes RTV-ben szintén témánkba vágó szóújítást találtam: „Kettesben éltek, s az anyuka a mostani párjával, Csabával csak évek múlva *bútorozott össze*.” Ízlelgetve a szót, egyrészt mindössze egy már meglevőnek a rokonértelműjét látom benne: az *összeköltözik* igéét. Izgalommal várom a nemes versengés megindulását két igazán magyar szó között. Rajta! Másrészt némi vegyülést is sejtek. Fölrémlik bennem ugyanis a *bebútoroz* ige, mely ennyit tesz: berendez. Ha itt jótékony tömörítés áll fönn, jósoljunk néki biztató jövőt! Hát megint eszembe jut egy gyerekkoromban hallott vegyülés; itt a helye! Egy magam korabeli legénykére ezt mondta a szomszéd: „Maholnap már a lányokat *csókolássza!*” Értsd: *csókolja* és *markolássza*. Ehhez csupán ezt tehetem hozzá: de akkor aztán *bútorozzanak* is *össze!*

Holczer József

Felbillenő és értelmetlen mondatok

A magyar szórendről az él a köztudatban, hogy kötetlen. Ez nem egészen így van. Igaz, a szórendet nem a nyelvtan határozza meg, mint például a latinban vagy a németben, hanem az értelem.

Ahogyan a magyar a szó elejére teszi a hangsúlyt, ugyanúgy a mondatban is előrekívánkozik a fontos rész. Ez nem okvetlenül az alany és az állítmány, de azért az állítmány ritkán olyan lényegtelen, hogy teljesen a mondat végére szoruljon. Igen helytelen divat a hivatalos nyelvben, hogy egy hosszú mondat legvégére biggyesztik az állítmányt. A hallgató vagy olvasó egészen odáig bizonytalanságban van, a hanglejtés természetellenes, a mondat felbillen. Tipikus jogászi fogalmazás a következő mondat: *A kapott meghatalmazás alapján a kifogást a felszámolási mérleggel kapcsolatban a bírósághoz benyújtottam*. Jóval természetesebben hangzik, ha legalább ennyire előrehozzuk az igét: *A kapott meghatalmazás alapján a felszámolási mérleggel kapcsolatban benyújtottam a kifogást a bírósághoz*. Szinte naponta találkozunk ilyen felszólításokkal: *Az adatlapot május 31-ig a fenti levelezési címre visszaküldeni szíveskedjenek*. Talpára állítva: *... szíveskedjenek visszaküldeni a fenti levelezési címre.*

Van még más kötöttség is a „kötetlen” magyar szórendben. A jelző, az értelmező vagy a mellékmondat nem szakadhat el attól a mondatrésztől, amelyre vonatkozik – kivéve, ha valamely rámutató szó összeköti őket –, különben nagy félreértések támadhatnak. Például: *Két román és egy magyar férfit fogtak el az útlevélkezelők, akiket csalás, lopás alapos gyanújával adtak át a rendőrségnek*. Mintha az útlevélkezelőket gyanúsítanák lopással. A szórend megváltoztatásán kívül itt az is megoldás lenne, ha megszüntetnénk az álmellékmondatot: *... és lopás alapos gyanújával átadták őket a rendőrségnek*. Vagy: *A rendkívüli házbizottság ülése elhúzódott.* Nem a házbizottság a rendkívüli, hanem az ülés. *30 000 ember gyűlt össze a városban, ahol a tegnap meggyilkolt Hamasz vezetőjét gyászolták*. Olybá tűnik, mintha az egész Hamaszt meggyilkolták volna (pedig csak egyik vezetőjét gyászolták). Helyesen: *a Hamasz tegnap meggyilkolt vezetőjét...*

A magyar szórend tehát nem kötetlen, hanem szabad a sokoldalú, árnyalt kifejezésre, de éppen ezért a gondolkodást nem lehet megtakarítani!

Buvári Márta

Gárdonyi Géza emlékháza és emlékmúzeuma

Gárdonyi Géza szülőháza

Az idén száznegyven éve, 1863. augusztus 3-án Agárd-pusztán született Gárdonyi Géza szülőházában 1963-ban rendezték be a róla elnevezett emlékházat. A látogató itt végigkísérheti az író életútját, képet kaphat sokoldalú munkásságáról, máig népszerű regényeiről. Láthatjuk a gárdonyi Szent Anna-templom anyakönyvének bejegyzését, mely szerint 1863. augusztus 4-én keresztelték meg Ziegler Sándor uradalmi gépész fiát, aki csak később vette fel a Gárdonyi nevet. A család három évig lakott ebben a házban, majd többször is lakóhelyet változtattak, oda költöztek, ahol a családfő gépészként munkát kapott.

Gárdonyi középiskolái elvégzése után az egri tanítóképzőbe iratkozott be, s tanítóként a Dunántúlon (Karád, Devecser, Sárvár) működött 1882 és 1885 között. Ezekről az éveiről A lámpás és Az én falum című munkáiban emlékezett meg. Tanítói pályáját Győrben fejezte be, megházasodott, és újságírással kezdett foglalkozni. Győrből Szegedre, majd Pestre került. 1897-ben költözött Egerbe, s „az egri remete" itt élt haláláig. Életének ezekről az állomásairól kapunk képet az emlékházban. Láthatjuk szüleinek a képét, megismerjük jegyzeteit, levelezését, újságírói munkásságának emlékeit. Itt van Bíró Lajosnak „Gárdonyi íróasztalánál" című – az egri évekből származó – festménye, egri lakóházának a képe, a ravataláról és sírjáról készült fénykép. Gárdony halála után díszpolgári oklevelet adományozott a nagy írónak. Kosztolányi Dezső szerint: „A hajdani tanító ma az egész magyarság tanítómestere."

Az emlékház középső helyiségében egy olyan berendezett konyha van, amilyen Gárdonyi szülei idejében a környéken szokásos volt. A harmadik helyiség gazdag gyűjteménye Gárdonyi írói munkásságáról számol be. Láthatjuk ismert és kevésbé ismert műveinek magyar és idegen nyelvű kiadásait, színdarabjainak műsorplakátjait. A falat írásaiból vett idézetek díszítik; többek közt: „A lámpás én vagyok, világítok a sötétségben, utat mutatok." A gyűjteményt még sok más emléktárgy teszi érdekessé; az épület falán az író emléktáblája látható. Az emlékházat hétfő kivételével naponta 10 és 18 óra között tekinthetjük meg.

Egerben járva felkerestük a Gárdonyi egykori lakóházában berendezett emlékmúzeumot is (Gárdonyi Géza utca 28.). Az író halála után az emlékmúzeumot először a családja tartotta fenn, majd a megyei múzeumi szervezet gondozásába került (1952-től), jelenleg a Dobó István Vármúzeumhoz tartozik. Gárdonyi ebben a házban írta legfontosabb regényeit (Egri csillagok, A láthatatlan ember, Isten rabjai, Ida regénye stb.) és színdarabjait (A bor, Fehér Anna stb.); összesen 63 művet írt. A bejárattól jobbra eső dolgozószobájában íróasztalát, kéziratait, sokáig meg nem fejtett – titkosírással írt – naplóját, használati tárgyait, valamint 8500 kötetből álló könyvtárát láthatjuk.

Az előszobában a könyveken kívül sétabotja, Sándor fiának portréja és utazóbőröndje van elhelyezve. Gárdonyi többször járt korábban külföldön (Francia-, Német- és Olaszországban), sőt Isztambulba is elment, hogy adatokat gyűjtsön az Egri csillagokhoz. Tagja volt a Petőfi, a Kisfaludy és a szegedi Dugonics Társaságnak, 1910-ben a Magyar Tudományos Akadémia is tagjai közé választotta. Utolsó éveit azonban teljes elzárkózottságban töltötte.

Lakóházának utcára néző helyisége volt a hálószobája; itt mindent úgy találunk, ahogyan Gárdonyi életében volt. Látható pianínója, hegedűjének tokja, Munkácsy „Krisztus Pilátus előtt" című festményének általa készített másolata. Itt is van egy íróasztal, amelyen állítólag az Egri csillagokat írta. Az itt lévő szőnyeget törökországi útjáról hozta magával. A hálószobában az ágy ugyanúgy van, ahogyan az író pihent rajta, és 1922. október 30-án befejezte életét. Sírja az egri vár Bebek-bástyáján van. Híressé vált felirata: „Csak a teste".

A Gárdonyi Géza Emlékmúzeum hétfő kivételével március 1-jétől október 31-ig 9–17, november 1-jétől február 28-ig pedig 9–15 óra között látogatható.

Dr. Rubóczky István

Pap tanár és *katonaköltő*

Egy irodalomtörténész barátom azzal a kérdéssel fordult hozzám, nincs-e ellentmondás abban, hogy a Magyar helyesírási szótár szerint a *pap tanár* különírandó szókapcsolat, a *katonaköltő* viszont egybeírandó összetétel. (Az utóbbi a szótár *költő* szócikkében!) S egyúttal arra kért, nézzek utána, hogy A magyar helyesírás szabályai (= AkH.) című kézikönyvnek a szabályzati része foglalkozik-e valahol az ilyen szókapcsolatok, szóösszetételek írásmódjával.

Nos, az akadémiai helyesírási szabályzatnak elvileg minden helyesírási problémánkra kell tartalmaznia valamilyen eligazítást. Ám figyelmeztet is bennünket az AkH. „A különírás és az egybeírás" című fejezet bevezető, 95. pontjában, hogy „a szókapcsolatok és az összetételek között nincs éles határ", s „a különírás és egybeírás szabályainak megfogalmazása más szabálypontokhoz képest olykor határozatlannak látszik".

A *pap tanár* szókapcsolat különírására az AkH. 114. a) pontját vonatkoztathatjuk, amely így szól: „A foglalkozást, kort, minőséget, csoportot jelölő ... főnévi jelzőket különírjuk jelzett szavuktól: *mérnök bátyám, belgyógyász barátunk, közgazdász szakértő, gyermek király, ajándék könyv, rongy fráter, vendég néni, tüzér tizedes, huszár főhadnagy, rendőr százados* ... stb." Ilyen példák a következők is: *katona fiam, orvos ismerősöm, orvos író, orvos igazgató*. Juhász Gyula *tanár költő* és *költő tanár* volt egy személyben.

Kevéssé ismert az AkH. 114. b) pontja, amely a következőket ajánlja figyelmünkbe: „Egybeírjuk viszont az *akácerdő, csiperkegomba, diáklány, fenyőfa, fiúgyermek, fűszeráru, kölyökkutya, lakatosmester, legényember, rabszolga, vendégművész* stb. típusú (általában fajtajelölő) főnévi minőségjelzős alakulatokat." Ilyenféle nyelvi alakulat az *orvosprofesszor* és a *sebészorvos*, no meg a kérdéses *katonaköltő* is.

Ámbár a *katonaköltő* főnevet jelentéstömörítő összetételnek is tekinthetjük, az AkH. 129. pontja alapján. Az egybeírt *katonaköltő* olyan költőt jelöl, aki főképpen katonáknak szóló vagy katonai témájú verseket ír. Megjegyzendő: ha ellenben azt akarjuk kiemelni, hogy a költő maga is *katona* (például Balassi Bálint), akkor jobb a különírás az AkH. 114. a) pontja szerint: *katona költő*.

A magyar helyesírási rendszer egyik fő sajátossága, hogy értelemtükröző. Például a különírt *orvos feleség* azt jelenti, hogy a feleség a foglalkozása szerint orvos (ha a férje nem is az), de az egybeírt *orvosfeleség* az orvosnak bármilyen foglalkozású feleségét jelölheti. Hasonlóképp különbség van a különírt *tanár társam* és az egybeírt *tanártársam* jelentése között. Az utóbbi, egybeírt nyelvi alakulatot csak akkor használhatjuk, ha magunk is tanárok vagyunk, és a társunk is az. A különírt *tanár társ* ellenben bármilyen foglalkozású személynek lehet a tanár foglalkozású társa (például egy kiránduláson).

Pásztor Emil

VISSZHANG

Tisztelt Szerkesztőség!

Tóthné Vincze Bernadettnek a sportnyelvvel foglalkozó tanulságos cikkét (ÉA, 2003. február) azzal szeretném kiegészíteni, hogy a sportriportereknek illik-illenék tudniuk azt, hogy a nagy világnyelveken hogyan nevezik a sporteseményeknek otthont adó városokat. Néhány évvel ezelőtt hallottam egy nemzetközi mérkőzés közvetítését Bolognából. Házigazda a helyi csapat volt, vendég a Bayern München. Amikor a mérkőzést a pesti stúdióban látott tévéképről közvetítő, azaz kommentáló riporter már harmadszor jajdult fel azért, mert az olaszok nem veszik észre a tévedést: nem a francia bajnokságban szereplő FC Monaco, hanem a Bayern München játszik, az eredményhirdető táblán mégis MONACO olvasható, betelefonáltam, és felhívtam az ügyeletes figyelmét arra, hogy München olaszul *Monaco*, csak ezt a kommentátor nem tudja. Utóbbi becsületére mondom, hogy a második félidőben mondókáját a tévedés helyreigazításával kezdte (a *München* városnév a német *Mönch* 'szerzetes' szóból ered, az olasz *monaco* pedig szerzetest jelent).

*

Fodor Istvánnak az ÉA ugyanebben a számában megjelent cikkéhez (Stílustalanság és udvariatlanság a beszélt nyelvben) egy friss tapasztalatomat fűzöm. Február 1-jén az egyik német tévéadón alkalmam volt látni a minden évben, így az idén is, utcai kivonulásokra, tüntetésekre okot adó bécsi operabál megnyitását. A megnyitón természetesen jelen volt Klestil államelnök és felesége. Az eseményt közvetítő riporter előbb az államfővel, majd annak feleségével váltott néhány szót. Az államfőt *Herr Bundespräsident*-nek, azaz szövetségi elnök úrnak szólította, a feleségéhez pedig *Gnädige Frau* – nagyságos asszony – megszólítással fordult. Nem volt sem excellenciázás, sem elnökasszonyozás. (Az utóbbi egyébként téves is lett volna, hiszen az elnökök felesége elnök*né* asszony.) Ez a megszólítás hazánkban, napjainkban Szili Katalint országgyűlési elnöki, Dávid Ibolyát pártelnöki minőségében illeti meg. Társadalmunkban idegenkedés tapasztalható azellen, hogy jelző kerüljön az *asszony* megszólítás elé. Annak azonban igazán nincs akadálya, hogy mind a közéleti szereplő feleségét, mind a valamilyen hivatalt viselő hölgyet, továbbá bármilyen más nőnemű tagját társadalmunknak *asszonyom*-nak szólítsuk.

*

Életkorom – a nyolcvanadikat taposom már – nem indokolja, hogy olvassam az Édes Anyanyelvünk ifjúsági mellékletét, mégis megteszem, méghozzá szívesen. Ha másért nem, akkor azért, mert én is voltam fiatal. De a magas életkor egyébként sem jogosítja fel az embert arra, hogy bezárkózzék az évek alkotta bástya belsejébe, még ha akadnak is, akik ezt örömmel látnák. De térjünk a tárgyra!

A februári szám ifjúsági mellékletében megjelent cikkét (Életképek) Komáromi Ágnes a következő pesszimista megállapítással zárja: „Nyilvánvaló, hogy sziszifuszi küzdelmet vívunk, de gondoljunk arra, hogy a görög hős nagy munkájában is akadt egy pillanat, amikor nagyon boldog volt: ezért a pillanatért nekünk is érdemes dolgoznunk!"

Sziszifuszi munká-nak régebben nem a nehéz, nagy kitartást követelő munkát, hanem a hiábavaló munkát nevezték. Aminek eredménye nem lehet. Sziszifusz nem „görög hős" volt, hanem negatív mitológiai alak. Korinthosz királya, aki a városába érkező idegeneket a tengerbe dobatta, és az istenekkel is ujjat húzott. Ezért büntetésül arra ítélték, hogy egy nagy követ kell felgörgetnie egy hegy tetejére, és amikor már-már elérte a célt, már csak egy lökés van hátra, akkor a szikla visszagurul a hegy lábához, és Sziszifusz (görögösen: Sziszüphosz) elölről kezdheti a munkát. Egy pillanatra sem adatik meg neki a jól és sikeresen végzett munka fölötti öröm tudata.

Bízom abban, hogy Komáromi Ágnesnek és nyelvművelő társainak – köztük nekem is – lesz örömünk a nem sziszifuszi, hanem eredményes munkában.

Dr. Del Medico Imre

Fantomnevek és egyéb furcsaságok

A Kossuth rádió 2002. november 5-i Értsünk szót! című műsorában hallottam a „fantom" helységnevekről tartott rövid értekezést. Ehhez szeretnék néhány megjegyzést fűzni.

Fantomok nemcsak hazai helységnevek, hanem külföldi földrajzi nevek esetében is gyakran előfordulnak.

① Keresztrejtvény

Szeretek keresztrejtvényt fejteni magyar és német nyelven. A magyar keresztrejtvényekben igen gyakran – szinte minden másodikban – megtalálható a „svájci folyó" vagy „Bern folyója" kérdés, és minden alkalommal egy hárombetűs szó, az AAR a megfejtése. Negyvenéves svájci tartózkodásom és az ország eléggé alapos ismerete alapján állíthatom, hogy ilyen nevű folyó Svájcban nem létezik. A kérdezett folyó neve AARE, a kiejtése németül szintén „áre", tehát az *e* hang írásban, szóban egyaránt szerepel benne. Erről egyébként bármelyik rejtvényszerkesztő is meggyőződhetne, ha venne annyi fáradságot magának, hogy megnézzen egy térképet.

② Fordítások

A fordítók tájékozottsága és általános műveltsége tapasztalataim szerint igen alacsony fokon áll. Egyes földrajzi nevek idegen nyelveken – a magyarhoz hasonlóan – más elnevezést kapnak, ezeknek azonban ismerni kellene a magyar megfelelőjét. *Bavária* magyarul *Bajorország*, *Bohémia = Csehország* és a franciául *Maience*-nak nevezett német város eredeti, a magyarban is változatlan neve: *Mainz*.

Egyébként a német rejtvényszerkesztők sem tájékozottabbak magyar kollégáiknál. Eddig öt különböző, német nyelven szerkesztett keresztrejtvény-lexikonban találkoztam a következő meghatározásokkal.

Magyar író: *Dor, Pal*.
Magyar hadvezér: *Njegovan*.
Magyar népi tánc: *kalamajka*.

③ Idegennyelv-tudás

Végül szeretnék még megemlíteni egy motívumot, amely számos régebbi és mai irodalmi alkotásban gyakran előfordul.

Magyarok, akik addig sohasem hagyták el hazájukat, külföldre utaznak, és ott nemcsak megértetik magukat idegen nyelven, hanem folyékonyan tudnak beszélgetni mindenkivel az udvarláson kívül még társadalmi és politikai kérdésekről is.

Ismét külföldi tapasztalataimra hivatkozva állíthatom, hogy ilyen fokú nyelvismeret nem létezik.

Előfordul a rendszerváltás után készült magyar filmekben olyan eset is, hogy egy francia ember Magyarországra érkezik, és azonnal tökéletesen beszél magyarul. Gothár Péter Paszport című filmjében pedig egy ukrán lány nem tud ugyan magyarul, de amikor néhány szót és félmondatot magyarul mond, kiejtése tökéletes, és az elmondott szöveg nyelvtanilag hibátlan.

Számomra elképesztően hatnak ezek a jelenségek, amelyekre nem figyel fel a kritika. Van még Magyarországon egyáltalán kritika? Kritikus, aki ismeri a magyar nyelvet?

Vezényi Pál

Új szavak, kifejezések (25.)

alkesz – az *alkoholista* elnevezése a szlengben.

atípusos (tüdőgyulladás) – az angol *non typical* fordítása, *nem típusos, nem tipikus* tüdőgyulladás (SARS) (pl. Metro, 2003. ápr. 7.).

bazi – rettenetes, irtózatos; a *nagy* erősítésére, fokozására szolgál a szlengben. Pl. „*Bazi* nagy pofon a MOL-tól" (Mai Nap, 2003. febr. 12.); *Bazi* nagy roma lagzi (TV2, 2003. ápr. 6.).

csókbetegség – a *mononukleózis* magyar neve; állítólag csókolózással terjedő, magas lázzal járó, hosszan tartó fertőző betegség.

etofarm – természetes, környezettudatos, ökológiai mintaterület. „A jákotpusztai *etofarmot* ... jó tíz éve hozta létre Keszthelyi Tibor" (Magyar Nemzet, 2002. aug. 31.).

ipari alpinizmus – hegymászó technikával (kötéllel) házak, egyéb épületek külső falának megvizsgálása, javítása („veszélytelenítése"), ablakok tisztítása stb. (Magyar Rádió, 2003. jan. 19.).

jakuzzi (e.: dzsakuzzi) – fürdőszobai vagy kerti „élménymedence"; melegvizes, vízmasszázzsal felszerelt medence.

karcsúsít – veszteséges részlegeket felszámol, kevésbé jövedelmező tevékenységeket megszüntet. Pl. „*Karcsúsít* a Skála Divatház. Egyelőre nem nyílik újabb ... áruház" (Világgazdaság, 2003. ápr. 7.).

light, lightos (e.: lájt, lájtos) – kedvelt angol jelző magyar szavak előtt: *lightos kóla, kaja, kirándulás*, azaz 'könnyű, enyhe'.

nettó alapterület – a falak, főfalak nélküli lakás-alapterület, vagyis a lakható lakásterület; amely – rendszerint – jelentősen kisebb, mint a kifizetett, a falakat is magában foglaló bruttó alapterület (Népszabadság, 2002. dec. 13.).

paint ball – *festékharc;* festéklőszeres puskákkal vívott játékos harc.

pengefal – a ház síkjából kiálló, arra merőleges, az utca, illetve a járda fölé magasodó álfal. A Terror Háza kapcsán híresült el.

plázageneráció – a bevásárlóközpontokban csellengő fiatalok nemzedéke. Pl. „A *plázageneráció* a rendszerváltozás utáni Budapestre jellemző" (Népszabadság, 2003. január 27.). Uo. *plázalány* is!

talizik – a *találkozik* rövidebb alakja, különösen sms-üzenetekben. Pl. Mikor *talizunk?*

zöldadó – (Írországban) a nejlonzacskókra kirótt környezetvédelmi adó (Magyar Nemzet, 2002. aug. 24.).

Zsigó Marianna (Rudabánya) javaslataiból is válogattunk. Várjuk olvasóink észrevételeit!

B. G.

Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok

Czetter Ibolya: Márai Sándor naplóinak világa a retorikai alakzatok tükrében. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002.

Domonkosi Ágnes: Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban. Debrecen, 2002. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, 79.)

Hoffmann István: Magyar helynévkutatás 1958–2002. Debrecen, 2003. (A Magyar Névarchívum Kiadványai 7.)

Kugler Nóra: A módosítószók a magyar nyelv szófaji rendszerében. Osiris, Budapest, 2002.

Lelkes György szerk.: Magyarország 1903–1912 között törzskönyvezett lakotthelyei a XX. század végén. Magyar Országos Levéltár, 2001.

Minya Károly: Mai magyar nyelvújítás. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2003.

Petőfi S. János – Szikszainé Nagy Irma szerk.: A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. A Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója, 2002.

Sebestyén Árpád: A névutók állománya és rendszere a Jókai-kódexben (1372 u.). Debrecen, 2002. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai 80.)

Szathmári István: Alakzatok Márai Sándor Halotti beszéd című versében. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002. (Az alakzatok világa 9.)

Zsigmond Győző: Nyelvi rejtvény, játék, verseny. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2003.

HÍREK

Hírhordó címmel jelenik meg az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének hírlevele Sepsiszentgyörgyön.

*

A tízéves adai *Szarvas Gábor Nyelvművelő Egyesület* jubileumi rendezvényt tartott április 4-én az adai városháza dísztermében. Ünnepi köszöntőt mondott **Hódi Éva**, az egyesület elnöke, majd **Szűts László** és **Balázs Géza** tartott előadást időszerű nyelvművelő kérdésekről. A rendezvényt **Dévai Nagy Kamilla** és a Krónikás Énekiskola növendékeinek műsora tette még emlékezetesebbé.

*

A szaknyelvek helyzete 2003-ban: a legsürgősebb teendők címmel tartotta a *Magyar Szakírók Szövetsége* első nagygyűlését az Akadémián 2003. április 5-én. A nagygyűlésen több mint két tucat előadás hangzott el nagyszámú hallgatóság előtt.

*

Április 14–15. között Győrben, a Széchenyi István Egyetemen rendezték meg *az alkalmazott nyelvészek 13. kongresszusát* – ismét több száz érdeklődő jelenlétében. Jövőre Nyíregyháza ad otthont az alkalmazott nyelvészek találkozójának.

*

A magyar nyelv hete idei ünnepi megnyitóját április 23-án rendezték meg a békéscsabai megyeháza földszinti nagytermében. A nyitó előadást **Balázs Géza** tartotta Az informatika hatása nyelvhasználatunkra címmel. A magyar nyelv hete alkalmából csupán Békés megye hatvan előadás és egyéb rendezvény (helyesíró, szépolvasó, vers- és prózamondó verseny, játékos irodalmi-anyanyelvi vetélkedő stb.) színhelye volt, s nagyjából ugyanebben az időben a többi megyében is megrendezték a *Tudományos Ismeretterjesztő Társulat* és az *Anyanyelvápolók Szövetsége* közös eseménysorozatát, a magyar nyelv hetét. Ez néhol csupán két-három, máshol viszont húsz-harminc vagy még több előadást jelentett.

*

Április 24-én **Rónai Béla** kandidátust, c. egyetemi docenst, a jeles nyelvművelőt és dialektológust köszöntötték 80. születésnapja alkalmából kollégái, barátai, tanítványai, tisztelői a Pécsi Egyetemen. Erre az alkalomra megjelentették az ünnepeltnek *Fölnevelő édesanyám IV.* című kötetét is.

*

Április 26-án, a tihanyi apátság kőtárában **Korzenszky Richárd** tihanyi perjel köszöntője után **Jankovics Marcell** filmrendező és művelődéstörténész megnyitotta **Csete Ildikó** iparművész *„Nyelvében él a nemzet"* című kiállítását a művésznek a Tihanyi alapítólevél, a Halotti beszéd és az Ómagyar Mária-siralom szövegrészleteit tartalmazó textilképeivel. A megnyitón **Bánffy György** színművész részleteket adott elő nyelvemlékeinkből.

P O N T O Z Ó

Mindenekelőtt az idei 1. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. Költő és verscím. 1. Penész. 2. Eladás. 3. Tokány. 4. Őserdő. 5. Fintor. 6. Ismert. A keresett költő neve: Petőfi Sándor. A keresett verscím: Szép Ilonka (Vörösmarty).

II. Szóhizlaló hármasugrás. 1. Fal – fial – fiatal. 2. Erő – erdő – eredő. 3. Eső – esdő – esendő. 4. Tán – topán – toportyán (ez utóbbi szó helyett többen – tévesen – ezt írták: toporján). 5. Kék – kerék – keverék. 6. Méz – mész – merész.

III. Betűkapcsoló. 1. Legénykorú. 2. Új-Fundland. (A kis turpisság abban áll, hogy a sziget nevét a térképeken, némi következetlenséggel ugyan, de *ou*-val írva találjuk: Új-Foundland vagy Newfoundland.) 3. Dobostorta. 4. Anapesztus. 5. Sebbalzsam. 6. Maharadzsa. 7. Ablakkeret. 8. Teremtmény. 9. Ypszilanti. 10. Igeragozás. A keresett műcím: Lúdas Matyi. Szerzője Fazekas Mihály, a rejtvény időszerűsége pedig az, hogy a költő 1828. február 28-án, azaz 175 éve hunyt el. (Tíz-tizenöt megfejtő az időszerűséget abban vélte megtalálni, hogy 2004-ben éppen 200 éve lesz a Lúdas Matyi című alkotás elkészültének. Némi jóindulattal ez is elfogadható.)

IV. Rejtőzködő helységnevek. 1. Kisecset. 2. Perkupa. 3. Kelemér. 4. Vértestolna. 5. Gyöngyöspata. 6. Mórahalom. 7. Szeleste. 8. Nagybakónak. 9. Verpelét. 10. Pórszombat. (Egy fatális tévedés folytán ez a rejtvény már másodszor jelenik meg a lapban, természetesen nem a szerző hibájából, hanem a miénkből. Elnézést! Egyébként a 210–220 megfejtő közül ezt mindössze hatan észrevételezték, s valamennyien inkább tréfálkozva, mint bosszankodva. A dunakeszi Sebők János pl. Horatiusnak ezzel a sorával: „quandoque bonus dormitat Homerus" = 'néha a jó Homér is szundikál'.)

V. Wass Albert a nyelvről. Görcs zsibbasztja a markomat, / de markomban még itt a Szó: / a láthatatlan lobogó. (Részlet A láthatatlan lobogó című költeményből.)

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 75 pontot, ezúttal a következők részesülnek könyvjutalomban: Bálint Márta, Románia, Kézdivásárhely, Szabadság u. 1. B1/12 (4050); Bite Zsolt, Szeged, Barátság u. 14. (6791); Döbröntei Károly, Pápa, Vörösmarty M. u. 3. (8500); Galambos Ferencné, Bük, József A. u. 1/B (9737); Kecskés Mária, Sátoraljaújhely, Kazinczy u. 12. (3980); Peresztegi Anita, Komárom, Arany János u. 77. (2900); Székely Imre, Budapest, Vend u. 23. (1025); Takács László, Baja, Varsa u. 1. (6500); Tantestületi Beszélni nehéz kör, Bóly, Rákóczi u. 2. (9754); Zabajnik Dóra, Almásfüzitő, Fő út 22. (2931). A nyerteseknek szívből gratulálunk!

A Pontozó újabb feladatai

I. Lépcső. Először fejtsük meg a rejtvényt, azaz írjuk be az ábrába a meghatározásoknak megfelelő kilencbetűs megfejtéseket, azután haladjunk lefelé a lépcsőn! Azaz induljunk el a bal felső sarokból, s lépjünk egyet előre, egyet pedig lefelé a lépcsőn. Ott újból egyet előre, majd egyet lefelé. Így lépdeljünk egészen addig, amíg el nem érjük a jobb alsó sarkot. Ha a lépcsőn megtett úton levő betűket összeolvassuk, megfejtésünk pedig jó, akkor eredményül egy népi közmondást kapunk. Ezt kell beküldeni! A mondás 16 betűből áll, a megfejtés ugyanennyi pontot ér.

1. Álmodozás
2. Irkafirka
3. Földrész
4. Egyensúlyi helyzetéből kimozdít
5. Sportoló teszi
6. Pl. az udvari bolond
7. Az egyik nagyszülőjük
8. „Engem, rózsám, ne..." (népdal)

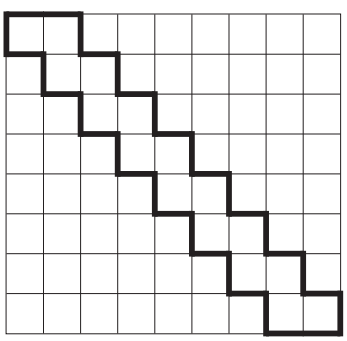

II. Névkártyajáték. Rejtvényünkben négy férfi és négy nő képzeletbeli névkártyája látható. Nevük mellé, illetve alá „elfelejtettük" odaírni, melyikük hol lakik. Olvasóink feladata kijavítani ezt a hibát, vagyis kitalálni, kinek hol van állandó lakhelye, magyarán: hova valósi. A helyes megfejtésért lakhelyenként 2, összesen tehát 16 pontot lehet szerezni.

SZEBERÉNYI GEDEON	BERGMANN LINDA
KOMÁROMI LÓRÁNT	AJTAY KATALIN
ESZTERGÁLYOS GERGŐ	ERDŐS CSILLA
TÁBORI PÉTER	DÉKÁNY VALÉRIA

III. Egy ábra, két regény. Az ez évi 1. szám keresztrejtvényében már megemlékeztünk Wass Albertről, a jeles erdélyi íróról, aki 95 éve született, s 5 évvel ezelőtt hagyott itt bennünket. Ebben a rejtvényünkben két regényének címét rejtettük el. Az egyik címre akkor bukkanhatnak rá olvasóink, ha a meghatározásokra adott helyes válaszokat beírják a rejtvényháló megfelelő soraiba, majd fölülről lefelé haladva összeolvassák az ábra negyedik és hetedik oszlopába írt betűket. A másik regénycímet pedig akkor lelhetik meg, ha megfelelő sorrendbe rakják a pontokkal megjelölt kockákban található betűket. (Megfejtése: 8 + 8, azaz 16 pont.)

1. Színes légköri jelenség
2. Csiripelő kismadár
3. Erdélyi város Szászsebes közelében
4. Kizárólagos találmányi engedély
5. Az orvostudomány egyik ága
6. Szép kézírás feltűnő eleme lehet
7. Pénzbeli követelést jelentő okirat
8. Egyfajta teátrum

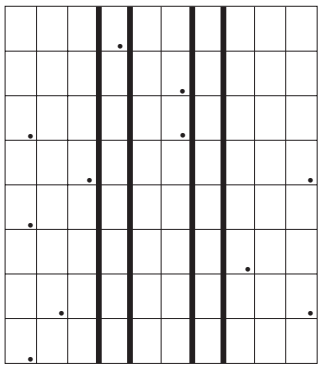

IV. Erdők, mezők virágai. Virágok, vadvirágok, közismert gyomok nevét rejtettük el az itt következő, kissé talán különös meghatározások segítségével. Reméljük, olvasóink mindegyikre rátalálnak! Minden helyes megfejtés 2 pontot ér.

1. Csibeterep: ……
2. Krampácsmadár-zsírpárna: ……
3. Cakónózi: ……
4. Tolvajcsülök: ……
5. Lelencfruskaséró: ……
6. Leókenyérleső: ……
7. Csacsicipó: ……
8. Nemesfémzápor: ……
9. Cirmosfarkinca: ……
10. Kotlósfejék: ……

V. Weöres Sándor a nyelvről. Keresztrejtvényünk fő soraiban ezúttal a 90 éve, 1913. június 22-én született jeles költőtől, Weöres Sándortól idézünk egy nyelvünkkel kapcsolatos versrészletet. Ezt tessék beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 93 pont, de már 75 pont is elég ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. Könyvjutalomban, az eddigiekhez hasonlóan, most is tízen részesülnek. A rejtvények megoldását **2003. szeptember 15-éig** lehet beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak jó nyári időtöltést és sikeres rejtvényfejtést kívánnak – a Pontozó rovat szerkesztőjével, **Grétsy László**val együtt – a feladványok készítői:

Bencze Imre (II.), Doroszlai Elekné (IV.),
Harmati Gizella (III.), Láng Miklós (I.),
Schmidt János (V.)

KÖLTŐI INTELEM

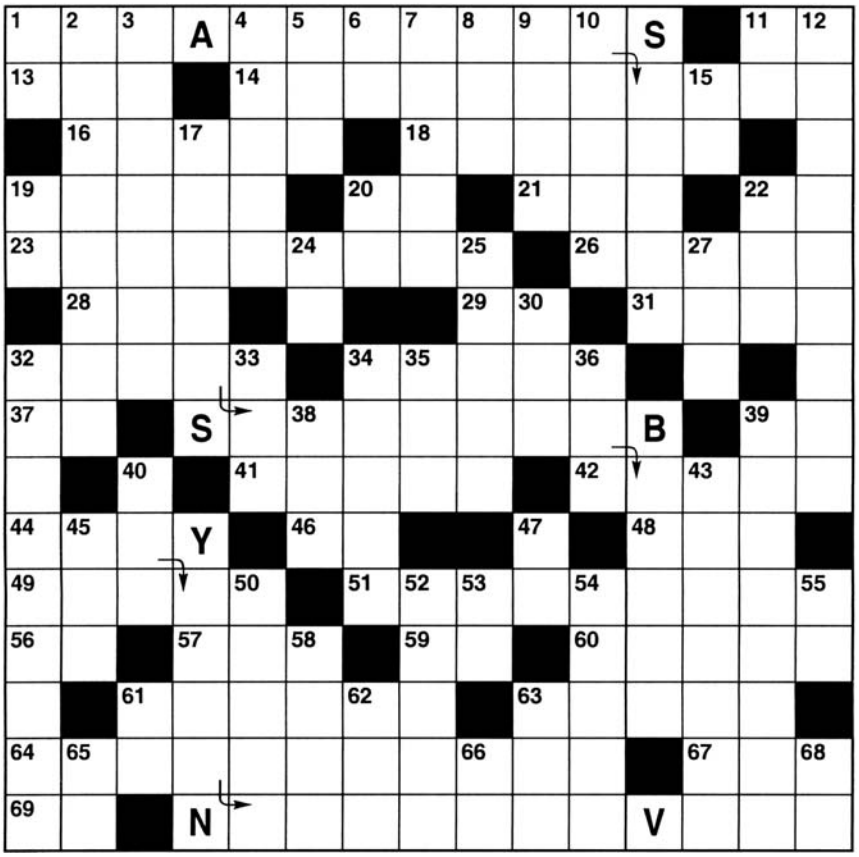

VÍZSZINTES: 1. A Weöres Sándor-idézet első sora. 11. Ösztökélő szó. **13.** Isme. **14.** Muzsikálás énekhez, szavalathoz. **16.** Pénzbetét tulajdonosának jár. **18.** Fogával maró. **19.** Mégsem távozik. **20.** Kintről. **21.** Angol világos sör. **22.** Honvédelmi Minisztérium, röv. **23.** Barkácsgép forgácsolószerszáma. **26.** Orrunkkal érzékeljük. **28.** ... Croce; híres templom Firenzében. **29.** Pirulni kezd! **31.** Az eszkimók félgömb alakú hókunyhója. **32.** Mártás. **34.** Ijedt. **37.** Szóvég! **39.** A Balaton is ez. **41.** A tömegtájékoztató eszközöket nevezik így. **42.** Agyagműves egyik eszköze, tájszóval. **44. Az idézet második sora. 46.** A polónium vegyjele. **48.** Diszkoszt dob. **49.** Szlavóniai város. **51.** Alapanyagba vegyít. **56.** Körzet közepe! **57.** A tányérról is ismerős tengeri hal! **59.** Ezen a napon. **60.** Szigor. **61.** Néhai színművésznő (Hédi). **63.** Épp most kisült, ropogós. **64.** Atléta, labdarúgó stb. ruházatának része. **67.** Ada ...; olimpiai bajnok holland úszónő. **69.** Középen szór!

FÜGGŐLEGES: 1. Autonóm terület, röv. **2.** Van, aki erre ébred falun. **3.** Lappföldi állóvíz. **4.** Helység Gödöllő közelében. **5.** Főnévképző, a *-zat* párja. **6.** Forrasztófém; cin. **7.** Rakomány. **8.** Egykori rádiómárka. **9.** Máltai pénzegység. **10.** Erre harap a hal. **11.** Tiltószó. **12.** Teller Ede is ez. **15.** Betűt, jelet vés. **17. Az idézet harmadik, befejező sora. 19.** Római 1100-as. **20.** Szomorúság. **22.** Kopoltyús állat. **24.** Lombos növény. **25.** Ómama párja! **27.** Loksinak becézett rockegyüttes. **30.** Mesterséges nyelv, az eszperantó változata. **32.** Görög költő, 1963 irodalmi Nobel-díjasa (Jorgosz). **33.** Paál László festőművész szülőhelye. **34.** A tetejére vet. **35.** Itala, becézve. **36.** Török és francia autók jelzése. **38.** Masina. **39.** Ebből húz a vizsgázó. **40.** A Fekete-erdőben eredő folyó, a Neckarba ömlik (ENZ). **43.** Csekély mennyiségű. **45.** Értelem. **47.** Kettőtök közül nem ő. **50.** Egy nyelet ital. **52.** E még közelebbi helyre. **53.** A lantán vegyjele. **54.** Kótyagos. **55.** Rongyszélek! **58.** De még mennyire! **61.** Vonat eleje! **62.** Dativus, röv. **63.** Juhász Gyula is, József Attila is írt e címmel verset. **65.** Torino folyója. **66.** Körlet közepe! **68.** A szabadba.

Schmidt János

„Téli másár”

Egy februári napon éppen hazafelé tartottam, amikor egy áruház falán a következő feliratra lettem figyelmes: *téli másár*. Természetesen rájöttem, hogy mit is akar közölni a reklámfelirat, és gondolom, másoknak is „leesett a kétfilléres” előbb-utóbb. Azt hiszem azonban, hogy sokkal érthetőbben és a nyelvi szabályok megsértése nélkül is tudatni lehetett volna a vásárlókkal, hogy érdemes betérni az áruházba. Ahelyett, hogy a *más ár* szavakból összerántással egy helytelen és értelmetlen új szót *(másár)* képeztek, én inkább valami rímes formát használtam volna. Az igaz ugyan, hogy a *téli másár* láttán – feltehetően – mindenki a vásárra asszociált, ezt azonban meg lehetett volna oldani másként is: *Téli vásár, azaz más ár!; Ha téli vásár, akkor más ár!; Más ár, hisz itt a téli vásár!* Szerintem így is elérte volna a szlogen a célját, és nem keltett volna zavart a szemlélőkben.

De ahogy a napnak sem, a kellemetlenül vagy hibásan hangzó hirdetéseknek sem volt még vége. Az újságban egy másik bolthálózat hirdetésére lettem figyelmes, melyben *Szobi ízű szörpöket* kínáltak kedvező áron. Csak azt nem tudom elképzelni, milyen ízei lehetnek magának a *Szobi*-nak, hiszen ez márkanév, nem pedig zöldség vagy gyümölcs, vagyis teljes képzavarral állunk szemben. Nem inkább azt kellett volna írni, hogy különböző ízű Szobi szörpök?

A nap csúcspontja azonban csak ezután következett! A televízióban a *Best seller tévé* (nehogy már magyarul írjuk ki a címet, ha átvettünk valamit egy másik országból) mutatta be legújabb termékét egy „kisfilmben”, melynek végén óriási feliratként jelent meg maga az akció: *1-et fizet, 2-őt kap!* Igen, jól látja a kedves olvasó: nem kettőt, hanem *kettőt*. Azt hiszem, legalább ezt a helyesírási szabályt tudnia kellene annak, aki sok millió emberhez juttatja el (reklám)üzenetét, naponta többször is.

Fazekas Beáta

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

SANOVET-DENT

Állatorvosi & Állatfogászati Rendelő

[illegible] Bp., Üllői út 8. Telefon: 367-7735, 06 (30) 951-2975

Nyitva tartás: h–p 8.30-13.00, 15-19.30, szo. 9-12 óráig.

Tisztelt állattulajdonosok!

Az oltási időszakban szeretettel várjuk betegeinket rendelőnkben. **A kötelező veszettség elleni oltás** beadásakor minden állaton részletes betegvizsgálatot végzünk, amely során kedvencén az év során felmerült kérdéseket, gondokat is orvosoljuk, – minden további költség nélkül.

Kötelező veszettség? Itt még nem tartunk. A veszettség egyelőre nem kötelező, noha a hirdetés beküldője, **Puskás T. Lili** budapesti olvasónk szellemesen már így kommentálta a példát: „Ez már az EU-VAU!” Akár a sorrend megváltoztatása – *a veszettség elleni kötelező oltás* –, akár legalább egy vessző kitevése – *a kötelező, veszettség elleni oltás* – elég lett volna ahhoz, hogy a szöveget ne lehessen se félreérteni, se félremagyarázni! (Közzéteszi: **G. L.**)

OLYAN ÁLLAPOTBAN HAGYJA EL EZT A HELYSÉGET, AHOGYAN ÖN IS TALÁLNI SZERETNÉ. KÖSZÖNJÜK!

BITTE VERLASSEN SIE DEN RAUM SO, WIE SIE IHN VORFINDEN MÖCHTEN. DANKE!

AS A COURTESY TO YOUR FELLOW PASSENGERS, PLEASE KEEP THIS ROOM CLEAR AND TIDY. THANK YOU!

VEUILLEZ QUITTER CETTE PIÈCE DANS L'ÉTAT DANS LEQUEL VOUS AIMERIEZ LA TROUVER. MERCI!

VOGLIATE LASCIARE QUESTO LUOGO NELLO STATO IN CUI LO VORRESTE TROVARE. GRAZIE!

A MÁV egyik városközi (IC-) járatán pillantottam meg ezt a feliratot, és azon nyomban magamhoz is vettem, hogy intő példa gyanánt bemutathassam olvasóinknak. A német, az angol, a francia és az olasz szöveg egyaránt hibátlan, csak a magyarban éktelenkedik egy súlyos hiba. Az a hely ugyanis, ahonnan a becses lelet származik, nem *helység* (település), hanem *helyiség* (fülke, szoba, olykor terem). Ezek után két dolgot kérek a vasúttársaságtól: 1. ne büntessen meg a címke eltulajdonításáért; 2. minél előbb *tegye tisztába* a magyar szöveget az intercity „legkisebb *helyiség*”-ében! **(K. G.)**

Akik oly sokat foglalkoznak a *szexszel*, mint a Mai Nap című bulvárlap szerzői, azok igazán megtanulhatnák, hogyan kell helyesen leírni a *szexel* igét! **(K. G.)**

Ha ez a *kex* a *keksz* szónak téves formája, akkor durva helyesírási hibával állunk szemben; ha szándékos torzítása, akkor szellemtelen szójátékkal. Az angol eredetű, 'apró teasütemény' jelentésű *small cakes* kifejezés második tagjából alakult *keksz* ugyanis több nyelvben is meghonosodott, de sehol sem *x*-es alakban, hanem *cake, cakes, Keks, keks* formában. (Alapja a 'torta, sütemény, kalács' jelentésű angol *cake* szó; a *cakes* ennek többes száma az említett kifejezésben.) A hirdetést a METRO újság 2003. március 13-i számából ollózta ki számunkra **Zsigó Marianna** olvasónk.

– Dehogynem. A pénzügyi körülmények miatt azonban ezt nem mindenütt tudjuk biztosítani. A pluszos járatok vagy vadonatúj, vagy belül felújított járművek, amelyeket naponta kell takarítani, mint ahogy a megállóit is, a sofőröknek pedig egyforma egyenruhájuk van. A jövőben egyre több pluszos járatot szeretnénk beindítani.

– A nagyobb BKV-beruházásoknál a hazai cégek nem tudtak labdába rúgni. Mára kiderült, hogy a nagykörúti villamostender-

Az *egyenruha* értelmező kéziszótárunk szerint 'szervezet, intézmény tagjainak egyforma hivatalos öltözete'. Ezért a mellékelt megfogalmazás, amely a Magyar Nemzet 2003. január 21-i számából való, a *háromkerekű tricikli* és a *hétvégi víkend* kategóriájába tartozik! (**Láng Miklós** balatonalmádi olvasónk – és állandó rejtvényszerzőnk – közlése.)

A bemutatott szövegrészlet a BKV Rt. Villamos Üzemigazgatóságának nagy alakú felvételi hirdetményéből való. Vajon az „érettségi vagy magasabb iskolai végzettség”, amely a felvételnél előnyt jelent, a hirdetés megfogalmazóira vagy közzétevőire nézve nem követelmény? (Beküldte **Pékó Zsanett** budapesti olvasónk.)

A felvételnél előnyt jelent:

- „B” kategóriás jogosítvány,
- gépész, elektromos, autóvillamossági szakképzettség,
- érettségi vagy magasabb iskolai végzettség,
- bejelentett budapesti lakhely.

Kereseti lehetőségek:

- a tanfolyam idelyére 43 750 Ft/hó,
- sikeres vizsgát követően: 110-140 ezer Ft/hó,
- étkezési hozzájárulás,
- dolgozóinknak és családtagjainak utazási igazolvány.